

TARİHSEL ÇERÇEVEDE TÜRKİYE-SUUDİ ARABİSTAN İLİŞKİLERİ VE DIŞ POLİTİKAYA YANSIMASI*

 Ruveyda GÖRCÜER^a

 Hakkı BÜYÜKBAŞ^b

Özet

20. yy' dan bu yana Suudi Arabistan Orta Doğu siyasetinde önemli bir aktör olarak yerini almıştır. Suudi Arabistan devleti ile Türkiye Cumhuriyeti arasında geçmişten günümüze ilişkiler söz konusudur. Bu ilişkiler, uluslararası ilişkiler disiplininde analiz konusu olmuş ve Orta Doğu siyasetini belirlemede iki ülke ilişkileri önemli derecede rol oynamıştır. Bu noktada öncelikle anılan ilişkinin ülkedeki siyasal kurumların dış politika analizine etkisi bilinmelidir. Çalışmanın ilk bölümünde, dış politika ve dış politika analizi kavramları açıklanmış, Türkiye ve Suudi Arabistan'ın ülke profilleri ele alınmış sonrasında iki ülkenin dış politikalarını belirleyen unsurlara değinilmiştir. Çalışmamızın ikinci bölümü olan son bölümde ise Türkiye ile Suudi Arabistan ilişkileri Osmanlı Dönemi ilişkileri ve Cumhuriyet Dönemi ilişkileri başlıkları altında tarihsel çerçevede ele alınarak değerlendirilmiştir. Buna ek olarak, bu çalışma araştırma yapmak isteyen kişi ve kuruluşlara kolaylık sağlaması açısından tarihsel çerçevede dönem başlıkları altında yaşanan önemli olayları kronolojik bir şekilde sunmayı amaçlamıştır.

Anahtar Kelimeler: Dış politika, Dış politika analizi, Suudi Arabistan, Türkiye Cumhuriyeti.

TURKEY-SAUDI ARABIA RELATIONS IN HISTORICAL FRAMEWORK AND ITS REFLECTION ON FOREIGN POLICY

Abstract

Since the 20th century, Saudi Arabia has taken its place as an important actor in Middle East politics. There are relations between the state of Saudi Arabia and the Republic of Türkiye from past to present. These relations have been the subject of analysis in the discipline of international relations and the relations between the two countries have played an important role in determining the Middle East policy. At this point, first of all, the effect of the aforementioned relationship on the foreign policy analysis of the political institutions in the country should be known. In the first part of the study, the concepts of foreign policy and foreign policy analysis are explained, the country profiles of Türkiye and Saudi Arabia are discussed, and then the factors that determine the foreign policies of the two countries are mentioned. In the last part, which is the second

* Bu çalışma, "Türkiye-Suudi Arabistan İlişkileri (2002-2015)" adlı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

^a Yük. Lis. Öğr., Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, ruveydagorcuer@gmail.com

^b Prof. Dr., Erciyes Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, hakkibuyukbas@erciyes.edu.tr

Makale Geliş Tarihi: 10.06.2022, Makale Kabul Tarihi: 28.11.2022

part of our study, the relations between Türkiye and Saudi Arabia are evaluated in the historical framework under the titles of relations in the Ottoman Period and the Republic Period. In addition, this study aimed to present the important events under the titles of the period in a chronological way in order to facilitate the individuals and organizations who want to conduct research.

Keywords: Foreign policy, Foreign policy analysis, Saudi Arabia, The Republic of Türkiye.

Giriş

“Tarihsel Çerçeve de Türkiye-Suudi Arabistan İlişkileri ve Dış Politikaya Yansıması” adlı bu bilimsel çalışma literatüre katkı sağlaması ve güncel gelişmelere de ışık tutması açısından önemli olduğu düşünüldüğü için yapılmasına karar verilmiştir.

Günümüz Suudi Arabistan devleti, devletleşme süreci öncesinde “Hicaz ve Necid Krallığı” olarak anılmış ve 1932 yılına kadar bir devletleşme süreci geçirmiştir. Ülkenin adı 1932 yılında “Suudi Arabistan Krallığı” olarak değişerek ülkenin bağımsızlığını tanıyan ilk ülke de Türkiye olmuştur. Aynı zamanda Türkiye ile Suudi Arabistan, tarihte birden fazla uygarlığa beşiklik etmiş ve dikkatleri üzerine çeken bir bölge haline gelmiş olan Orta Doğu bölgesinin iki önemli ülkesidir. Her yıl milyonlarca Müslüman vatandaşın Kâbe-i şerife ziyaret gerçekleştirerek hacı olmakla şereflendirildiği İslam dünyasının en önemli iki merkezi Medine ve Mekke’nin hâkimi olan ülke ile ilişkilerinin ve bu ilişkilerin dış politikaya yansımalarının incelenmesi oldukça önem arz etmektedir.

Çalışma birçok kaynaktan yararlanılıp, gerekli bilgiler aktarılarak literatüre kazandırılmayı ve bu konu hakkında çalışma yapmak isteyen kişi ve kuruluşlara kaynak sağlamayı amaçlayan bir çalışmadır. Araştırmada dedüktif yöntem kullanılarak genelden özele gidilecek buna bağlı olarak kaynak araştırmaları konuya yön verecektir. Daha önceki çalışmalar konuya ışık tutması ve değişik açılardan yorumlanabilmesi amacıyla incelenecektir. Çalışmada belirtilen ülkeler ile ilişkiler tarihi süreçte siyasi ve ikili ilişkiler açısından ele alınacak ve Orta Doğu ülkeleri arasından sadece Suudi Arabistan-Türkiye ilişkileri incelenerek sınırlamaya gidilecektir.

A. DIŞ POLİTİKA KAVRAMI VE İKİ ÜLKENİN DIŞ POLİTİKASINI BELİRLEYEN UNSURLAR

Bir ülkeyi tarihsel çerçevede inceleyebilmemiz için öncelikle dış politikası ve dış politikasını belirleyen unsurları bilmemiz gerekmektedir. Aşağıda öncelikle dış politika ve dış politika analizi kavramları açıklanacak olup daha sonra Türkiye ve Suudi Arabistan’ın ülke profillerinden bahsedilecek sonrasında ise Orta Doğu’nun iki önemli ülkesi olan Türkiye ve Suudi Arabistan’ın dış politikalarını belirleyen unsurlar ifade edilecektir.

1. Dış Politika ve Dış Politika Analizi Kavramı

1.1. Dış Politika Kavramı

Siyaset ve uluslararası siyaset gibi kavramlarla karıştırılan ve zaman zaman bu ifadelerin yerine de kullanılan dış politika kavramı akademik disiplin içerisinde farklı çalışma alanlarının kesiştiği

noktada yer almaktadır (Daban, 2016, s. 23). Aşağıda birçok uluslararası ilişkiler ve siyaset bilimci tarafından kavramın iyi anlaşılabilmesi için çeşitli tanımlar sunulmuş ve nihayetinde bu çalışmaya uygun bir dış politika tanımına ulaşılmaya çalışılmıştır.

Dış politika K.J. Holsti'e göre, devletler tarafından dış dünyaya karşı yapılan davranışlar bütünüdür. P.J. McGowan; ulusal hükümetlerin, kendi hakimiyetleri dışında kalmış olan oyunculara karşı geliştirmiş olduğu davranışlar olarak tanımlamaktadır. Max Weber'e göre, devlet ve onların namına kararlar alan ve hareket eden ulusal hükümetlerin sergilediği davranış, değer ve beklenen hedefler olarak tanımlanmaktadır (Çakırca, 2021, s. 233). Christopher Hill ise dış politika kavramını, uluslararası ilişkiler disiplininde resmi ilişkilerin aktörlerce bağımsız şekilde yönetilmesi olarak ifade etmektedir. Gert Krell, devletlerin içerideki aktörlerinin yapmış olduğu tercih ve önceliklerinin devlet tarafından dış dünyaya aktarılması olarak tanımlamaktadır (Uza, 2020, s. 4). Joseph Frankel ise dış politikayı bir hükümetin başka hükümetlerle ilişkileri geliştirmek amacıyla sergilediği çaba ve aldığı kararlar bütünü şeklinde ifade etmektedir (Bozkaya, 2012, s. 3).

Yukarıdaki tanımlardan yola çıkarak dış politika; bir ülkenin karar vericileri tarafından geliştirilen uluslararası sisteme ve diğer devletlere yönelik olarak ulusal çıkarları hayata geçirmek hedefiyle planlanmış olan stratejiler ve davranışlar olarak tanımlanmaktadır. Aynı zamanda dış politika dinamik bir süreç olarak görülmektedir. Amaçları ve eylemleri, stratejileri ve uygulamaları (Efegil, 2018, s. 26) kısaca devletlerin resmi her türlü davranışları ve çabaları dış politika olarak tanımlanmaktadır.

Türkiye ve Suudi Arabistan'ın almış oldukları dış politika kararlarını ve bu kararlara ilişkin süreci en iyi şekilde kavrayabilmek için uluslararası faktörlerin, devlet dışı aktör ve unsurların, sosyolojik faktörlerin, psikolojik faktörler ve devlet kurumları gibi unsurların etkisinin anlaşılabilmesi oldukça önem arz etmektedir.

Uluslararası faktörler içerisine uluslararası sistemin yapısı, ulus-aşırı ve uluslararası aktörler, uluslararası hukuk, uluslararası ahlak kuralları ve insan hakları gibi başlıklar dahil edilmektedir. Devlet dışı aktörler içerisine ulusal toplum özellikleri, kamuoyu, medya, sosyal gruplar, iç muhalefet, ülke ekonomisi ve toplumsal aktörler girmektedir. Sosyolojik faktörler içerisinde modernleşme, milliyetçilik, kültür, siyasal kültür, din, kimlik ve ahlaki ilkeler yer alırken; psikolojik faktörler içerisine ise dış politika aktörlerinin özellikle liderin kişisel/kişilik özellikleri, karar vericinin dünyaya ilişkin inançları ve görüşleri girmektedir (Kalaycı, 2017, s. 34).

1.2. Dış Politika Analizi Kavramı

Dış politika analizi, uluslararası ilişkiler disiplininin alt dalı olarak kabul edilmiş bir çözümleme düzeyidir. Egemen devletlerin almış oldukları kararların nasıl ve ne şekilde alındığını, kararın hangi temellere dayandırılarak sonuca bağlandığını inceleyen, sistematik biçimde çalışmasını ve uygulanmasını sağlayan disiplinin bir parçası haline gelmiş olan dış politika analizi kavramının temeli 1950'lere dayanmaktadır (Şihmantepe, 2016, s. 9).

Dış politika analizine dair çalışmalar yapılırken temel aktör devlettir. Bizim bu çalışmamızda inceleyeceğimiz devletler Türkiye ve Suudi Arabistan'dır. Çalışmalarda devletin ana inceleme unsuru

olmasının dışında devlet dışı aktörler de ilişkilerde önemli yer tutmaktadır (Yenikeçeci, 2020, s. 16). Devlet dışı aktörler birey, sistem, davranış gibi farklı öğeleri de bünyesinde bulundurmakta ve politika analizi içerisinde işlemektedir. Çünkü birbirine bağlı olan parçaların çözümlenmesi ve sonucunda da analiz yapılarak irdelenen değişkenlerin tek bir düzleme oturtulması yeterli gelmemektedir. Bundan dolayı da dış politika analizi ile ilgili çalışmalar yalnızca odağına devleti almıyor aynı zamanda yukarıda ifade edildiği üzere birey ve sistem gibi diğer faktörleri de odağına alıyor veya bir diğer ifade ile bünyesinde barındırıyor diyebiliriz (Öztop, 2016, s. 27).

Devletler hem iç siyasette hem de dış siyasette zaman zaman bazı sorunlar ve dönüşümler yaşamaktadır. Dış politika analizi yapısı gereği farklı alanlarda çalışma yapan araştırmacılara birleşim sağlayan bir köprü rolü üstlenmektedir (Yenikeçeci, 2020, s. 17). Bu durum dış politika analizini önemli kılan noktalar arasındadır. Dış politika analizi uluslararası ilişkiler çalışmaları ile iç politika çalışmalarını da birbirine bağlamaktadır.

Dış politika analizi, dış politika kararlarının kimler tarafından, hangi şartlar altında ne tür sebeplerden kaynaklı olarak alındığını inceleyen bir kavramdır. Dış politika analizinde esas olarak odaklanılması gereken unsurlar arasında kararın kendisi, karar vericiler ve son olarak da karar verme süreci yer almaktadır (Bölükbaşı, 2016, s. 45).

Dış politika analizinde, dış politikada alınan kararların ve dış politika sürecinin özünü karar alma mekanizması oluşturmaktadır. Dış politikada karar alma sürecinde; bireyler, uluslararası ortam ve iç siyasal sistem gibi üç aşamalı bir aktör sınıflandırması yapmamız mümkündür. Karar sürecinde, karar alıcı bireylerin her ne kadar etkin rol oynadıkları ifade edilse de devlet sisteminin yani iç siyasal sistemin özelliğine göre de farklılıklar gözlenebilmektedir (Gözen, 2009, s. 10).

Tek liderin hâkim olduğu sistemlerde karar alma sürecinde otoriter lider nihai kararı veriyor olsa da lidere danışmanlık yapan kişilerin ve bakanların liderlerin karar almasında yardımcı olduklarını söylemek mümkündür. Ancak otoriter liderlerin veto hakkının olduğu düşünüldüğünde belirleyici unsur burada liderdir diyebiliriz. Demokratik devlet sistemlerinde ise dış siyasette alınan kararlar da iç siyasette olduğu gibi demokratik çerçevede alınmaktadır. Liderlerin otoriter karar almalarının önüne geçmek amacı ile yasama, yürütme ve yargı organları bulunmaktadır. Burada karar alma sürecinde belirlenmiş olan kurallar, çeşitli kurum ve kuruluşlar karar alma sürecinde siyasal sistemin içerisinde bulunmaktadır ancak yine de toplumda bulunan tüm fertlerin karar alma sürecinde aktif rol aldığını söylemek oldukça güçtür (Gözen, 2009, s. 11).

Karar alma sürecinde araştırmacılar odak noktalarına insanı koymuştur. Partiler, örgütler ve kültürel kurumlar diğer odaklanmış olan faktörler olarak karşımıza çıkmıştır. Son olarak şunu ifade etmeliyiz ki tüm bu teorik bilgiler ışığında analizlerde dış politika yapım süreci bir bütün olarak ele alınmalı, devletlerin öngörülemez dış politika davranışları, uygulamaları ve geri besleme süreçleri analize dahil edilmelidir (Yenikeçeci, 2020, s. 21). Analiz yapılırken her durumun kendine ait belirli özellikleri olduğu unutulmamalı ve her analiz konusuna dair ayrı okumalar yapılmalıdır.

2. Ülke Profilleri

2.1. Türkiye Ülke Profili

Nüfusu, 2021 Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verilerine göre 84,68 milyon olarak kayıtlara geçmiştir. Resmi dili Türkçe olup para birimi Türk Lirası'dır (TL). Başkenti Ankara'dır. Diğer önemli kentlerini ise; İstanbul, İzmir, Kocaeli, Bursa, Adana, Antalya ve Kayseri olarak sıralayabiliriz. Yönetim şekli; Cumhuriyettir. Siyasal sistemi ise Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'dir. Cumhurbaşkanı; Recep Tayyip Erdoğan, Dışişleri Bakanı; Mevlüt Çavuşoğlu ve Türkiye Suudi Arabistan Büyükelçisi; Ahmet Muhtar Gün'dür.

2.2. Suudi Arabistan Ülke Profili

Arabistan yarımadası dünyanın en büyük yarımadalarından birisidir. Arap Yarımadası bir diğer ifade ile "Şibhü Cezire'tl Arab" yarımada üzerindeki tüm ülkeleri tanımlamak için kullanılan ifadededir. Kısaca "Ceziretülarab" şeklinde de kullanımı olsa da yalnızca "El-Cezire" biçiminde de kullanıldığını ifade edebiliriz. (Büyükcoşkun, 1991, s. 248).

Nüfusu, 2020 IMF verilerine göre 34,81 milyon olarak kayıtlara geçmiştir. Resmi dili Arapça olup para birimi Suudi Arabistan Riyali'dir (SAR). Başkenti Riyad, önemli şehirleri ise Ed-Dammam, Cidde, Mekke ve Medine'dir. İdare şekli Krallıktır. Devlet Başkanı; Kral Selman Bin Abdülaziz El-Suud, Veliht Prens; Muhammed Bin Selman'dır. Suudi Arabistan'ın Ankara Büyükelçisi ise Walid Bin Abdul Karim El Khereiji'dir.

Suudi Arabistan'ın dini açıdan önemli şehirlere sahip olması ülkede turizm sektörünü her daim canlı tutmaktadır. Arabistan toprakları özellikle Müslümanlar için oldukça önem arz etmektedir. Her yıl milyonlarca Müslüman vatandaş Kâbe-i şerife ziyaret gerçekleştirerek hacı olmakla şereflendirilmektedir (Karadağ, 2006, s. 23).

2.3. Türkiye ve Suudi Arabistan'ın Üye Oldukları Ortak Uluslararası Örgütler

Türkiye ve Suudi Arabistan birçok uluslararası örgüte üye iki devlettir. İki ülkenin de üyesi oldukları ortak uluslararası örgütler ve örgütün amaçları aşağıdaki tabloda açıklanmıştır.

Tablo 1. Türkiye ve Suudi Arabistan'ın Üye Oldukları Ortak Uluslararası Örgütler

Uluslararası Örgütler	Kuruluş Tarihi	Kuruluş Amacı
Birleşmiş Milletler (BM)	24 Ekim 1945	Yirminci yüzyılda karşılaşılan savaşların ve olası tehditlerin bir daha yaşanmaması, huzurun, güvenliğin ve barışın uluslararası bir şekilde korunup kollanmasıdır.
İslam İş Birliği Teşkilatı (İİT)	25 Eylül 1969	İslam dünyasındaki birliği ve beraberliği, devletlerin gerek ticari gerek kültürel gerekse siyasi çıkarlarını korumak, iş birliği ve dayanışmayı geliştirmek amacıyla Müslüman devletlerin üye olduğu uluslararası bir kuruluştur.
Dünya Ticaret Örgütü (WTO)	1 Ocak 1995	Uruguay Round anlaşmalarının yakından takipçisi olan üye devletlerin ekonomi ve ticaret alanındaki sorunlarının çözümlendiği ve gelişmekte olan ülkelerin çok taraflı ticaret sistemi ile tanışması ve bütünleşmesine öncülük eden, faaliyetlerini gerçekleştiren bir örgüttür.
Ekonomisi Gelişmiş ve Gelişmekte olan 20 Ülke (G-20)	26 Eylül 1999	Gelişmiş ülkeler ile uluslararası yapının işlevi artmış, gelişmekte olan ekonomilerin de küresel piyasada temsil edilmesi ve mali açıdan daha iyi seviyeye ulaşmaları amacıyla G-20 örgütü kurulmuştur.
Uluslararası Para Fonu (IMF)	Temmuz 1944	Uluslararası ticaretin dengeli bir biçimde gelişimini sağlayıp üye ülkelerin refah düzeyinin (ticari açıdan) en yükseklere çıkmasına olanak sağlamak, dünyada yoksulluğu azaltmaya çalışmak ve çok taraflı dış ödeme sisteminin kurulmasına zemin hazırlamaktır.

3. Türkiye'nin Dış Politikasını Belirleyen Unsurlar

Komşularla sıfır sorun politikası, proaktif, çok boyutlu ve ekonomi merkezli dış politika ilkeleri Türk dış siyasetinin önemli varsayılan ilkeleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Burada şu noktaya değinmek gerekirse, Türk dış politikası ilkeleri elbette bu ilkelerden ibaret değildir ancak en önemli görülen ilkeler ve üzerinde en çok durulan ilkeler bunlardır (Güder & Mercan, 2012, s. 58-59).

Komşularla sıfır sorun ilkesini Türkiye Cumhuriyeti'nin bulunduğu bölgede güçlü olmayı istemesi ve küresel çaptaki olaylarda daha fazla söz sahibi olarak müdahil olmayı istemesi şeklinde ifade edebiliriz. Komşularla sorunları sıfıra indirmek ilkesini mevcut enerji ve enerji gücünü daha fazla olacak şekilde gerek ticari gerek ekonomik ve gerekse barışçıl politikalar uygulayarak ortak iş birliklerine de odaklanılarak gelişmesi şeklinde de ifade etmek mümkündür (Balci, 2021, s. 325).

Proaktif dış politika ilkesine bakacak olursak buna göre; uluslararası ilişkilerde nerede bir problem veya problem teşkil edecek unsurlar var ise Türkiye orada bulunmalı ve problemin ortaya çıkmasında

sorun teşkil eden tarafları bir araya getirip ortak bir paydada buluşturarak Türkiye'nin de söz sahibi olduğu belirtilmelidir. Dönemin Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu bu ilkeyi şu sözler ile ifade etmektedir;

“...nerede bir küresel sorun var ise orada bir Türk görüşü olsun istiyoruz, bir Türk duruşu, bir Türk görüşü. Mademki biz Nizam-ı Âlem, bir dünya nizamı geleneği içinden geliyoruz, bizim bu bölgesel düzenler dışında küresel düzenle ilgili de söyleyeceğimiz temel düşüncelerimiz olmalı” (Güder & Mercan, 2012, s. 61).

Çok boyutlu/yönlü diplomasi ise dünyadaki birçok hükümetin uyguladığı dış politika ilkeleri arasında ilk sırada yer almaktadır. Bu ilkede Türkiye, uluslararası aktörler ile ilişkilerini geliştirmeyi hedeflemektedir. Esas itibarıyla Türkiye'nin amaçlamış olduğu geliştirme politikası yeni dünya düzeninde içerisinde bulunulan dönemin beraberinde getirmiş olduğu bir durumdur (Tarcan, 2018, s. 256).

Ekonomi merkezli dış politika ilkesine gelince, ticari isteklerin dış politikada çok fazla göz önünde olması Türkiye'ye ait bir olay değildir. Aşağı yukarı dünyadaki tüm devletler kendilerine ait olan dış politika ilkelerini kendi beklenti ve ticari kaygıları üzerine inşa etmektedirler (Güder & Mercan, 2012, s. 68).

Türkiye geleneksel olarak dış politikasında güvenlik ağırlıklı bir çizgi benimsemiş, ülkenin varlığını ve birliğini korumayı esas ilkesi olarak kabul etmiştir (Asal, 2018, s. 38). Uluslararası Hukuk sisteminin Türk dış siyasetinde oldukça önemli olduğunu ifade etmek mümkündür (Taşdemir, 2016, s. 88). 1980'li yıllardan itibaren ülke ekonomisini geliştirmek ve ülke ekonomisinin gelişimini sağlamak dış politika hedefleri arasında yerini almaya başlamıştır. Küreselleşmenin etkisi bu süreci hızlandırmış AK Parti döneminde de önemini koruyarak devam ettirmiştir. AK Parti dönemi dış politikasının bir diğer özelliği de kültürel bağlarımızın olduğu Türk ve İslam dünyası ile ilişkilerimizi güçlendirmenin daha önemli hale geldiği gerçeğidir (Kaya, 2015, s. 89). Burada şunu söyleyebiliriz; Türkiye'nin Batı ile bütünleşme sürecinde karşılaşmış olduğu sıkıntılar oldukça önem arz etmekle birlikte Arabistan ile ilişkilerimizin de üzerinde durulması gereken bir husus olduğunu gözler önüne sermektedir. Türkiye, Arap Orta Doğu'suna yönelik politika yapım sürecinde tarihî, kültürel, sosyal ve dinî köklü bağları göz önünde bulundurarak diyalog tesisini ve uygulanacak olan politikayı bu faktörler üzerine inşa etmektedir.

4. Suudi Arabistan'ın Dış Politikasını Belirleyen Unsurlar

1926 yılından bugüne kadar yabancı müdahalelere, askeri darbelere, değişimlere ve halk hareketlerine sahne olmuş Orta Doğu'da Arap monarşilerinin birçok müdahale ve değişimlerinden çevre ülkelere nazaran daha az etkilenmiş olması ve dirençli şekilde istikrarını sağlamış olması istikrarsızlığın genel geçer hale geldiği bu bölgede Suudi Arabistan'ın 21. yüzyılda sıra dışı bir görüntü sergilemesini sağlamıştır. İstikrarın ve dengenin sağlanmasında dış politika ilkelerinin Arabistan'da da önemli faktör olduğunu söyleyebiliriz (Efegil, 2013, s. 105-107).

Arabistan ülkesi dış politikasını petrol üzerine inşa etmiş daha doğru bir ifade ile bunu tercih etmiştir. Petrolün yanı sıra güvenlik, dini faktörler, dış ticari ilişkiler, bölgede istikrarı sağlamak bu istikrarı devam ettirmek ve Müslümanlar arasındaki iş birliği gibi unsurlar Arabistan dış siyasetinin önemli ilkeleri olarak karşımıza çıkmaktadır (Diriöz, 2012, s. 97).

Güvenlik her ülkenin olduğu gibi Suudi Arabistan'ın da önem verdiği bir ilkedir. Suudi Arabistan'ın ABD ile olan ilişkisi ve buna bağlı olarak İran ile ABD'nin gerilim yaşaması Suud Hükümetinin güvenlik unsuruna daha fazla önem vermesine neden olmuştur. Suudi Arabistan dini faktörlere özellikle de Müslüman ülkeler arasındaki yardımlaşma ve dayanışmaya oldukça önem vermiştir. Aynı zamanda bir petrol ülkesi olarak Arabistan enerji sektöründeki firmalarını geliştirmiş ve çeşitlendirmiş bu vesile ile de ticaretine önemli derecede katkıda bulunmuştur (Diriöz, 2012, s. 98).

B. TARİHSEL ÇERÇEVEDE TÜRKİYE-SUUDİ ARABİSTAN İLİŞKİLERİ

Çalışmanın bu kısmında Araplara karşı her daim ılımlı bir politika uygulamış olan Osmanlı'nın Orta Doğu'nun en önemli ülkelerinden biri olan günümüzdeki adıyla Suudi Arabistan devleti ile ilişkileri II. Abdülhamit Han'ın en büyük hayallerinden biri olan Hicaz demiryolu projesi, İngiltere güdümlü bir girişim olan; Şerif Hüseyin isyanı ve Suudi Arabistan'ın krallığının ilanı Osmanlı Dönemi Suudi Arabistan ilişkileri başlığı altında anlatılacaktır. Cumhuriyet Dönemi ilişkileri; tek parti dönemi ilişkileri Atatürk ve İnönü dönemi ilişkileri başlıkları altında, çok partili hayata geçiş dönemi ilişkileri ise Adnan Menderes dönemi, 1960-1980 dönemi, 1980 sonrası dönem ilişkileri başlıkları altında incelenecektir.

1. Osmanlı Dönemi Türkiye-Suudi Arabistan İlişkileri

Yavuz Sultan Selim, Filistin ve Suriye'yi Mercidabık Muharebesi (1516) ile Mısır'ı da Ridaniye Muharebesi (1517) ile almıştır. Sonuç olarak Memluk Devletine son verilmiş ve devletin himayesi altında olan Mekke ve Medine'de yaşayan halk Osmanlı Devleti'nin hakimiyetini kabul etmiştir (Öztürk, 2010, s. 327).

Osmanlı sultanı olan Yavuz Sultan Selim, 1517 yılında halife unvanını alarak İslam dünyasının sorumluluğunu üstlenmiştir. Padişah Yavuz Sultan Selim halifeliği Kahire'de yaşayan son Abbasi Hükümdarından devralmıştır (Yılmaz, 2020, s. 56-57). Müslümanlar için kutsal kabul edilen mekanlar bugünkü adıyla Suudi Arabistan'ın sınırları içerisinde bulunmaktadır. "Hadimü'l-Haremeyn" unvanı ile Yavuz Sultan Selim, İslam'ın kutsal mekanlarının koruyuculuğunu üstlenmiştir (Yavuz, 1997, s. 26-27). Böylece Osmanlı İmparatorluğu, kutsal mekanlara yapılacak olan saldırıları doğrudan kendisine yapılmış olarak kabul edecek Hicaz ve Necid (günümüz adıyla Suudi Arabistan) topraklarının güvenliğini ve sorumluluğunu üstlenmiş olacaktır. Bu durum da İslam coğrafyasında Osmanlı Devleti'ni önemli bir konuma erdirmiş ve Türkiye ile Arabistan ilişkilerinin olumlu yönde ilerlemesine aynı zamanda ilişkilerde yeni bir dönemin başlamasına zemin hazırlamıştır.

Osmanlı'nın Arabistan topraklarında hâkim olduğu dönemi ikiye ayırabiliriz: I. Dönem (1517-1840); Osmanlı'nın idari olarak etkili bir biçimde varlık gösteremediği dönemdir. II. Dönem (1840-1917) ise Osmanlı Devleti'nin idari yapısının duyurulduğu ve kendisini her durumda hissettirecek biçimde etkin olduğu dönemdir (Bostancı, 2013a, s. 34).

Osmanlı iktidarı genel olarak Araplara karşı ılımlı bir politika uygulamış ve Arapları Türkleştirmek ya da bir bayrak altında birleştirmek için hiçbir girişimde bulunmamıştır. Araplar da Türk hakimiyetine fazla direnç göstermemiş ve hatta bazı durumlarda da uygulanan politikayı bütün kalıplarıyla kabul etmişlerdir.

Çok kültürlü ve çok milletli bir yapıya sahip olan Osmanlı Devleti sömürgeci olmayı bir kenara bırakalım bulunduğu bölgeyi sömürmeyi dahi düşünmemiştir. Sahip olduğu her şeyini paylaşmıştır. Hatta kendi yurdunu ihmal etme uğruna o bölgeleri geliştirmeyi amaçlamış ve bunun için çalışmıştır (Anık, 2012, s. 125-126). Osmanlı, Hicaz şehrinin tüm masraflarını kendi üzerine almıştır. Osmanlı her sene önemli miktarlarda para ve dürüleri gönderim gücüne sahipti. Bu paralar da Surre-i Hümayun ismiyle bilinmektedir (Akgündüz, 2005, s. 113).

Osmanlı 1914 yılında savaşa henüz girmemişken İngiltere, Akdeniz ve Kızıldeniz' de Osmanlı' ya karşı faaliyetlerini fazlaştırmıştır. Bu dönemde yani Birinci Dünya Savaşı zamanında Arap Yarımadası ve Kızıldeniz' de yaşanan en mühim hadiseler Hicaz bölgesinde baş göstermiştir (Doğru, 2001, s. 53). Bu toprakların politik, dini ve askeri olarak önem arz etmesinin yanında daha önemli ölçeklerde sonuçlar sağlamak için bir taraftan Osmanlı Devleti bir taraftan İngilizler, Şerif Hüseyin'i (Mekke Emiri) tabiri caizse elde etmeye/kazanmaya çalışmışlardır. Osmanlı'ya bir prestij sağlayan hilafeti, İngilizler Türkler' den alarak kendi denetimlerinde Araplara vermek istiyordu. II. Abdülhamid buna karşı mücadele etmiştir. Osmanlı, I. Dünya Savaşı'nda Hicaz bölgesinde bulunan kutsal şehirleri gözetmeye gayret etmiş ancak yeterli miktarlarda ekipman (askeri silah ve diğer gerekli olan materyal) yardımı sağlayamamıştır. İngiltere'nin kışkırtması sonucu 1916'da Araplar (Haşimi Arapları) Osmanlı'ya karşı başkaldırması ve halifeliğin Hristiyan devletler tarafından bölünmesine bir aracılık rolü üstlenmiştir (Sonyel, 1987, s. 53). Bu başkaldırı sonucunda da Mekke Emiri olan Şerif Hüseyin, Hicaz'ın büyük bir kısmına hâkim olarak egemenliğini duyurmuştur. Bu bölgedeki Osmanlı Devleti direniş sembolünün de Medine Müdafaası olduğunu söyleyebiliriz. Fahrettin Paşa türlü türlü zorluklarla I. Dünya Savaşı sona erene kadar Medine şehrini koruyup kollamış, Mondros Ateşkes Antlaşması'ndan sonra da 1919 yılının Ocak ayında teslim olmuştur. Bunun sonucunda da yüzyıllarca idare edilen ve hâkim olunan kutsal topraklardan Osmanlı Devleti ayrılmak durumunda kalmıştır (Bostancı, 2014, s. 117).

1.1. II. Abdülhamid Han ve Hicaz Demiryolu Projesi

Padişah II. Abdülhamid 'in en büyük hayallerinden biri olan Hicaz demiryolu projesi yurdun her bölgesini ve her tarafını kapsayacak kapasitede olan bir projeydi (Altunbaş, 2019, s. 47). II. Abdülhamid, deniz ve demiryollarını tamamlamış iyi bir ulaşım ağına sahip olmanın bir ülkenin gelişmesi ve yücelmesini sağlayacak temel basamaklarından biri olduğunu biliyordu (Çetin, 2010, s. 100).

Bu demiryolu projesini gerçekleştirme hedefinin arkasında dini, siyasi, askeri nedenler ve amaçlar mevcuttu. Projenin yapımı ile Yemen'i ve kutsal yerleri korumak amaçlanmıştı. Ayrıca bu proje ile kervanlarla binbir zorluk ve güçlüklerle yerine getirilen hac yolculuğunun da daha rahat, pratik hale getirilmesi düşünülmüştü ve projenin gerçekleşmesiyle Müslümanların kutsal topraklara olan seyahat süreleri de 50 günden 5 güne inmişti (İrgin Uzun & El Abidin, 2017, s. 573).

Sultan 2. Abdülhamid 1900 yılında projenin temellerinin atılmasını emretmiş, aynı yılın 1 Eylül tarihinde de resmi bir tören sonrasında inşaatı başlatmıştır. Demiryolu hattının başlangıç etabında Şam'dan Mekke'ye sonrasında Cidde ve Akabe şehirlerine bağlantının sağlanması, Yemen'e kadar da genişletilmesi düşünülmüştü (Kürekli, 2010, s. 249).

Projenin yapımı için dünyanın dört bir yanındaki Müslümanlar bağış yapmıştır. Ekonomik planlamanın iyi yapılması ile 1900 yılı ile 1908 dönemini kapsayan yıllar arasında projenin giderlerinin gelirlerinden daha az olması sağlanmıştır. Proje yapımı ilerledikçe Osmanlı Devleti'nin mühendislerinin sayısı artmış, Avrupalı mühendislerin sayısı azalmıştır. Elde edilen tecrübeler ile inşaat bütünüyle Müslüman olan mühendislerce tamamlanmıştır. II. Abdülhamit vasıtasıyla 1908 yılının 1 Eylül tarihinde Hicaz demiryolu ana hatları itibarıyla faaliyetlerine başlamıştır (Çetin, 2010, s. 108-111).

II. Abdülhamit modern ulaşım hatları ile daha iyi bütünleşme sağlanacağını düşünüyordu. Ayrıca savaş zamanları için askeri hareketlilik ile düşmanın kutsal topraklardan uzaklaşması arzulandı (Gülsoy, 1993, s. 233). Sonuç itibarı ile Mondros Ateşkes Antlaşması, İtilaf Devletleri ile Osmanlı Devleti arasında 30 Ekim 1918' de imzalanmıştır. Antlaşmanın 16. maddesi uyarınca; Suriye, Yemen, Irak, Asir ve Hicaz bölgesindeki tüm Osmanlı birlikleri, İtilaf Devletleri birliklerine bırakılacaktı. Bunun sonucunda da Osmanlı'nın Hicaz demiryolu ile Suudi Arabistan şehirlerindeki mevcudiyeti son bulmuş oluyordu (Çetin, 2010, s. 114).

1.2. Şerif Hüseyin'in İsyanı

Şerif Hüseyin; 1856'da Mekke'de doğmuş ve Abdülhamit'in iktidarı sırasında mahzurlu görülerek İstanbul'da tutulmuştur. Daha sonra da Şûrâ-yı Devlet üyesi olmuştur. 10 Haziran 1916 tarihinde Osmanlı Devleti'ne karşı isyan çıkarmış, kendisini Arap memleketlerinin kralı olarak ilan ederek adını duyurmuş ve iki ulusun ilişkilerini bozmak isteyen şahıslara malzeme vermiştir. Yönetimi ele geçirdikten sonra İttihatçılar da Şerif Hüseyin'i Mekke emiri olarak görevlendirmişlerdir (Nizamoglu, 2013, s. 124).

İsyan, 1916 yılında I. Dünya Savaşı sırasında Şerif Hüseyin tarafından bağımsız bir Arap Devleti kurma amacıyla başlamış, Arap Milliyetçiliğine göre bir başkaldırı olarak görülmüştür. İsyanın gerekçesi olarak İttihatçı Hükümetin Müslümanların kutsal değerlerini gözetmemesi ve Arap halklarını hiçe sayması olarak açıklanmıştır (McMeekin, 2012, s. 288-297).

Özetleyecek olursak; Osmanlı Hükümeti gerek Arap isyancılarla gerekse İtilaf güçleri ile savaşmak mecburiyetinde kalmıştır. Mondros Ateşkes Antlaşması ile Osmanlı Hükümeti buradan çekilmiştir. İngiliz Hükümeti ise Şerif'e söz verdikleri toprakların önemli bir miktarını vermemiş ve 1917 yılındaki Balfour Deklarasyonu ile Filistin'de Yahudilere ait bir yaşama alanının inşa edileceğine dair yapılan açıklama günümüze kadar uzanan sorunların ortaya çıkmasına sebep olmuştur (Bostancı, 2014, s. 117).

Yukarıda da belirtildiği gibi isyan; 1916'da Dünya Savaşı döneminde Yemen'de Aden, Suriye'de Halep'i içeren bağımsız egemen bir Arap devleti kurmak hedefi ile Şerif Hüseyin tarafından başlatılmıştır. İsyan sonunda da Osmanlı, Hicaz ve Yemen topraklarını kaybetmiş, Suudi Arabistan ise egemenliğini resmen ilan etmiştir (Öztürk, 2017, s. 162-163).

1.3. Suudi Arabistan Krallığının Resmen İlanı

Suudi Arabistan, Arap Yarımadası'nda yer alan en büyük ülkedir. 23 Eylül 1932 tarihinde günümüzde Orta Doğu'nun en büyük ülkelerinden biri olan Suudi Arabistan resmen ilan edilmiştir. İngiltere, Suud topraklarını devlet haline getirmiştir. Devletleşmenin tamamlanması ise 1992 yılına dek sürmüştür (Demir, 2016, s. 7).

Bu süreçte rol oynayan önemli bazı etkenler olmuştur. Bunlar ilk olarak; iki aile ve iki mahalli önder arasında yaşanmış olan birleşmedir. Bu anlaşma ile Suudi Arabistan devleti daha geniş bir alana nüfuz etme isteğinden ve din gibi oldukça hassas ve önemli bir birleştirici unsurdan faydalanmıştır. İkinci olarak; Osmanlı bu dönemde zayıflamış, güç boşluğu meydana gelmiş ve bölgede yayılma kolaylaşmıştır. Üçüncü etken ise; Osmanlı Hükümeti ve İngiltere Hükümeti arasındaki rekabettir. İngilizler özellikle I. Dünya Savaşı döneminde bölgeye hâkim olmak istemiş ve bu şekilde Suudi önderliğini desteklemiştir. Bu durum da Suudi ittifakını kolaylaştırmıştır. Ülkede refahın sağlanmasıyla çeşitli imar projeleri hayata geçirilmiştir (Bostancı, 2020, s. 76-77).

Ülkede huzuru sağladıktan sonra ülkenin tek bir adının olması gerektiği düşünülmüş, imar ve bina çalışmaları başlamış, Necid, Hicaz, El-Ahsa, Asir bölgeleri bir bayrak, tek bir otorite altında toplanmış ve ülke adı 1932 yılında "El Memleketü'l Arabiyyeti's-Suudiyye" olarak ilan edilmiştir (Bostancı, 2020, s. 291). Bu ismi kısaca incelersek, "El-Memleket" kraliyet anlamına gelmekte (yönetim biçiminden dolayı), "El-Arabiyye" Arap olan, Arap anlamına gelmekte (gelmiş olduğu soya bakılarak), "Es-Suudiyye" devleti, hükümeti kuran kişi anlamına gelmektedir. Devletin bu yeni ismini ise Kral Abdülaziz Es-Suud ilan etmiştir.

2. Cumhuriyet Dönemi Türkiye-Suudi Arabistan İlişkileri

Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren Türk dış politikası temel olarak batı yönelimli olmuştur. Komşu ülkeler ile ilişkiler her zaman bir çizgide istikrarlı şekilde Türkiye'nin bölgedeki ağırlığının da vermiş olduğu avantaj ile korunmak istenmiştir.

Çalışmanın bu kısmında tek parti dönemi ilişkileri ve çok partili hayata geçiş dönemi ilişkileri incelenecektir.

2.1. Tek Parti Dönemi İlişkiler

Türkiye'de tek parti dönemi, Cumhuriyetin ilan edilmesi ile 29 Ekim 1923 tarihinden itibaren başlamıştır. Milli Kalkınma Partisi (MKP) kuruluncaya dek Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) Türkiye'de tek siyasi parti olarak varlığını sürdürmüştür.

Tek parti dönem ilişkileri başlığı altında Mustafa Kemal Atatürk dönemi Türkiye-Suudi Arabistan ilişkileri ve İnönü dönemi Türkiye-Suudi Arabistan ilişkileri anlatılacaktır.

2.1.1. Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası Başlıca Özellikleri

I. Dünya Savaşı, Osmanlı Devleti'nin varlığının son bulmasıyla sonuçlanmıştır. Mondros Ateşkes Antlaşması'nın hemen ardından başlayan ve Sevr Antlaşması'nın zeminini oluşturan müdahaleler Türk

İstiklal Savaşı'nın yaşanmasına temel teşkil etmiştir. Osmanlı'nın yıkılmasından sonra egemen bir Türkiye Cumhuriyeti'nin oluşumunun önemli fedakarlıklar neticesinde olduğunu ifade etmek mümkündür (Keleşyılmaz, 1998, s. 139).

Suudi Arabistan devleti, devletleşme sürecinden önce Hicaz ve Necid Krallığı olarak anılmaktaydı. Ankara-Riyad arasında diplomatik ilişkiler 1929 yılının 3 Ağustos'unda imzalanan bir Dostluk ve Barış Antlaşması ile tesis edilmiştir. 1932 senesine kadar bir devletleşme süreci geçiren ve adı 1932 yılında Suudi Arabistan Krallığı olarak değişen ülkenin bağımsızlığını tanıyan ilk ülke de Türkiye olmuştur (Ataman, 2009, s. 74).

Mustafa Kemal Atatürk dış politikasının esas amacı; Türk milletini, Türk devletini korumak ve ayakta tutmak olmuştur. Yurtta sulh, cihanda sulh söylemi ile aktif tarafsızlıktan bahsettiğini söylemek mümkündür (Bostancı, 2013a, s. 107). İçinde bulunulan dönemde Avrupa'nın yanında yer almak ya da başka bir ifade ile Avrupa'yı yanına almak şeklindedir. Bunun sebebi ise Avrupa'nın karşısında olan bir Türkiye'nin her zaman zarara uğrayacağı düşüncesi olmuştur.

2.1.2. Atatürk Dönemi Türk Dış Politikasının Temel İlkeleri

Atatürk'ün dış politika anlayışına ilişkin görüşleri bizzat kendi sözleri ile açıklığa kavuşmaktadır. Bu temel ilkeler şöyle özetlenebilir:

1. Bu dönem siyasetinin esas amacı egemenliğin sağlanması ve devam ettirilmesidir. Yeni kazanılan bağımsızlığı pekiştirmek ve Türkiye'nin bir devlet olarak batı nezdinde meşruiyetini sağlamak öncelik olmuştur.

2. Öncelikle Türkiye'nin güvenliğini esas alarak hiçbir ulusun karşısında olmayan barışçı bir tutum ve ulusal bir siyaset izlenecektir. Bu ilke daha sonra Yurtta Sulh, Cihanda Sulh şeklinde özetlenecektir. Atatürk'e göre, "Dünyanın filan yerinde bir rahatsızlık varsa bana ne denmemelidir. Böyle bir rahatsızlık varsa tıpkı kendi aramızda olmuş gibi onunla alakadar olmalıyız. Hadise ne kadar uzak olursa olsun bu esastan şaşmamak lazımdır" (Çağlar, 2000, s. 321).

1923 ile 1938 yıllarında Türkiye'nin dış politikası bu temeller üzerine inşa edilmiştir. Bu ilkelerden yola çıkılarak; doğu ve batı ülkeleri ile iyi ilişkiler geliştirileceği ve barış içinde denge siyasetini takip ederek uluslararası arenada varlığın sürdürüleceği sonucuna varılabilir (Bayraktar, 2015, s. 664).

2.1.3. Atatürk Dönemi Türk-Arap İlişkileri (1923-1938)

Atatürk dönemi Türk dış politikası çok yönlü bir niteliktedir. İlk olarak Batı'daki devletlerle ilişkilerin olumlu seyretmesi amaçlanmıştır; 1932 Milletler Cemiyeti'ne girişin sağlanması, Hatay probleminin çözüme kavuşması ve Montrö Boğazlar Sözleşmesini örnek olarak gösterebiliriz (Bozkurt, 2003, s. 921). Bir diğer amaç, bölge devletleriyle olumlu bağlantılar kurmaktır. Balkan Antantı ve 1937 yılında imzalanan Sadabad Paketi buna örnek olarak verilebilir. Balkan Antantı, Türkiye Cumhuriyeti'nin katılmış olduğu çok taraflı ilk savunma antlaşması özelliğini taşımakta olup bunu Sadabad Sarayı'nda imzalanmış olan Sadabad Paketi izlemiştir (Işık, 2011, s. 83). Son olarak SSCB ile ilişkilerin

olumlu seyretmesini sağlamak adına Sovyetler ile Paris'te 1925 yılında imzalanan Dostluk Antlaşması örnek olarak gösterilebilir.

Türkiye ve Suudi Arabistan ilişkileri olumlu başlamıştır. Türkiye öncelikle dış tehditleri bertaraf etmekle meşgul olsa da ülkeler arasındaki ilişkiyi geliştirmeyi, dost ve kardeş ülke ilişkilerini iyi seviyeye taşımayı, daha çok yakınlaşmayı ve iyi niyetle birbirlerini koruyup kollayarak anlamayı amaç edinmişlerdir (Bostancı, 2013a, s. 121).

Mustafa Kemal'in Orta Doğu bölgesine ve bu sebeple de Suudi Arabistan ülkesine ilgisinin olmadığını ilk olarak ifade etmek mümkündür. Bu durum Orta Doğu ülkeleri ile olan ilişkilere de yansımış ve Türkiye'yi Orta Doğu'dan uzaklaştırmıştır. Uzaklaştıran ilk etken milliyetçilik ideolojisi diğer etken ise sömürgeci devletlerin bölgeye hâkim olması idi. Bundan dolayıdır ki Atatürk dönemi Türk dış politikasının yönü Batı'ya dönük olmuştur. Bu dönemde sömürgeci Batı devletleri Orta Doğu'da temel siyasi aktörlerdi. Türkiye Osmanlı'nın devamı olmadığını meşru bir siyasi aktör olarak yeni devlet kimliğini ispatlamak istiyordu. Bölgedeki Batı çıkarlarına yeni Türkiye'nin zarar vermeyeceği gösterilmek istenmiş ve bundan dolayı da Batı ile çatışmama temel ilke haline gelmiştir (Gözen, 2002, s. 234).

Egemenlik mücadelesinin kazanılmasından sonra yeni Türk hükümeti Misak-ı Millî de göstermesine rağmen Musul ve Kerkük Türk Devleti içinde bulunmamıştır. Musul sorunu Lozan'da çözülememiş ve Türkiye'yi gereğinden fazla bir şekilde uğraştırmıştır. Çözülememiş olan bu mesele Lozan'dan sonra da dönemin en önemli sorunu haline gelmiştir (Saygı, 2015, s. 164). Bunun dışında tüm amaçlarına ulaşmıştır. Ek olarak şunu da belirtmek gerekirse Musul ve Kerkük'ün Türkiye'nin sınırları içerisinde olmayışı da siyasette yaşanan ilk ciddi başarısızlık olarak tarihe geçmiştir. Türkiye'nin bağımsızlığını ve uluslararası alandaki tanınırlığını ifade eden Lozan'da çözülememiş problemler Türk dış politikasını fazlaca meşgul etmiştir. Sorunların bir kısmı esas itibariyle Orta Doğu coğrafyasına ilişkin olmasına rağmen problem batı devletlerinden kaynaklanmaktaydı. Bu dönemde problemlerin çözümünde Orta Doğu coğrafyasında bulunan hükümetler ve egemenliklerini kazanamamış olmaları gerekçe gösterilerek ciddiye alınmamış bunların yerine bölgede kontrolü sağlayan İngiliz ve Fransız hükümetleri problemlerin çözülmesi için muhatap alınmıştır (Duran & Karaca, 2011, s. 205).

Yeni kurulmuş olan hükümetin önceliği iç politikaya dair yenilikler olmuştur. Bundan dolayı uluslararası arenadaki gelişmeleri takip edememiştir. Zaman içinde Lozan'da çözülemeyen problemlerin çözülmesi ve iç siyasete de olumlu etkisinden dolayı Türk devleti Batı ile yakın ilişki kurma ve Batı'ya yaklaşma sürecini fiilen başlatmıştır. Türkiye'nin Batı'ya karşı bu girişimi Orta Doğu'da olumsuz bir imaj doğurmasına sebep olmuştur. Çünkü; Türkiye Batı'ya yaklaştıkça Orta Doğu'dan uzaklaşmaktaydı. Esas olarak Türkiye'nin Orta Doğu ile ilişkileri geliştirememesinin asıl sebebi ülke olarak, Türkiye'nin bağımsızlığını yeni kazanmış olmasıydı diyebiliriz (Duran & Karaca, 2011, s. 205).

1924 halifeliğin kaldırılması kararı Orta Doğu ülkeleriyle yolların ayrılmasında önemli bir etken olmuştur. Çünkü halifeliğin kaldırılması sadece Türkleri ilgilendiren bir konu değildir bütün İslam alemini yakından ilgilendiren bir hadisedir (Aytepe, 2002, s. 16). Alınmış olan bu karar ile Kuzey Afrika'dan Hindistan'a kadar uzanan bölgede yaşamlarını sürdüren Müslüman halk hayal kırıklığına

uğramıştır (Yücel, 2017, s. 486). İç politikada yaşanan reformlar bölge ve İslam ülkelerinin yabancılaştırmasına yol açmıştır.

Atatürk dış politikası bu dönemde Türk Devleti'ne karşı düşman oluşumunu sağlamamak adına Balkan hükümetleri ile ilişki kurmayı tercih etmiştir. Bu gayenin gerçekleşebilmesi adına da dünyada bağımsız devletlerle iş birliği yapma düşüncesi başlamıştır. Ayrıca bu dönemde dış güçlere de güvenilmemesi gerektiği düşüncesinin hâkim olduğunu söylemek mümkündür (Bostancı, 2013a, s. 157).

1938 yılında Atatürk'ün vefatı üzerine Türkiye'de bir iktidar değişikliği yaşanmış ve İsmet İnönü iktidara gelmiştir. İnönü politikalarında temel olarak Atatürk çizgisini devam ettirirken özelde ise ihtiyat esasına dayalı politikayı sürdürmüştür (İlyas & Turan, 2012, s. 319).

2.1.4. İnönü Dönemi Türk Dış Politikası Temel Özellikleri

İsmet İnönü, Atatürk'ün vefatından sonra 1938 yılında Cumhurbaşkanı olarak göreve gelmiş ve 1950 yılı yani Demokrat Parti'nin iktidara geldiği yıla kadar Cumhurbaşkanlığı görevinde kalmıştır (Tekerek, 2015, s. 149). İsmet İnönü, II. Dünya Savaşı arifesinde görevi devralmıştır. Bu dönemin politika temelleri Atatürk'ün oluşturmuş olduğu esaslara dayanmaktaydı ve İnönü'nün Atatürk'ün en iyi devamcısı olacağı düşünülmekteydi (Yılmaz, 2006, s. 24). İsmet İnönü aynı zamanda Mudanya Ateşkes Antlaşması ile Lozan Sulh Muâhedenâmesini (Lozan Antlaşması) imzalayan kişidir.

1939 yılından sonra yaşanan gelişmeler uluslararası siyasette yeni bir döneme girilmesi anlamına gelmekteydi. Uluslararası ilişkilerde yaşanan hadiseler II. Dünya Savaşı'nın yaşanmasına bir zemin oluşturmuştur (Sarıçoban, 2020, s. 1761-1762). 1939-1945 yılları arası İkinci Dünya Savaşı'nın yaşandığı yıllardır ve bu dönemde İnönü'nün çalışmalarının büyük bir bölümünü bu alana harcadığını söylemek mümkün olacaktır. İsmet İnönü II. Dünya Savaşı sırasında sergilediği dış politika stratejileri ile Türk topraklarını ciddi bir enkazdan kurtarmıştır (Yılmaz, 2006, s. 22-24).

Türkiye'nin 2. Dünya Savaşı sürecindeki esas gayesi savaşa katılmama üzerineydi. Nitekim de Türkiye harp sürecinde aktif tarafsızlığını korumuş ancak bu tutumunu Birleşmiş Milletler üyeliği için harp sonunda bozmuştur. Bu dönemi kısaca denge oyunu dönemi olarak adlandırabiliriz ve bu dönemin baş aktörünün de İsmet İnönü olduğunu ifade edebiliriz. Denge oyunu denmesinin sebebi ise ülkenin çıkarları için gerektiğinde saf dışı kalınmış gerektiğinde savaştaki ülkeler ile ilişkileri geliştirme stratejisi uygulanmıştır. Türkiye tarihin en kanlı savaşının dışında kalarak zoru başarmıştır (Bostancı, 2013a, s. 157-160). Bunun ekonomik maliyeti de yüksek olmuştur.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra milletlerarası yapılar ile bütünleşmek adına birçok adım atılmış ve başarılı şekilde sonuca ulaşılmıştır. Birleşmiş Milletlerin 1945 yılında kurucu üyesi, Avrupa Konseyi'nin 1949 yılında üyesi, 1952'de de NATO üyeliğini örnek verebiliriz (Özer, 2009, s. 90-91). Fakat izlenen siyasetin ABD ile tek taraflı bağımlılık geliştirdiği şeklinde eleştiriler de söz konusuydu. 1946 yılında çok partili hayata-demokrasiye bir geçişin yaşandığı dönemde Cumhuriyet Halk Partisi dış politikasının Batı'dan gelen baskılara maruz kaldığı karşılaştığımız bilgiler arasındadır. Ancak Türkiye II. Dünya Savaşı ertesini Batı blokunu tercih edecektir.

2.1.5. İnönü Dönemi Türk-Arap İlişkileri

Millî şef İsmet İnönü önderliğindeki Türk Devleti'nin dış politikasında tarafsızlık-bağımsızlık ögesi benimsenmiştir. 1916 yılında Mekke'de merkezi otoriteye karşı Şerif Hüseyin'in isyanı sonrası bir yol ayrımı başlamıştır. Bu yol ayrımından sonra Orta Doğu'da özellikle Arap ülkeleri ile ilişkiler iyi yürütülmeye çalışılmış ve siyasi ilişkilerde de ikili anlaşmalar yapılmıştır (Yılmaz, 2019, s. 44). Suudi Arabistan ile siyasi ilişkilerimiz 1926-1942 seneleri arasında belirli bir seviyede yürütülmeye çalışılmıştır. 1942 yılından sonra elçilik seviyesine yükselmiş ve aynı sene ilk Arabistan büyükelçisi Cumhurbaşkanına güven mektubunu sunmuştur. Diğer taraftan Birleşmiş Milletlerin 1947 yılında yapılmış olan genel kurulunda Türkiye, Arap ülkeleri ile kurulun almış olduğu Filistin'i teslim etme kararını reddetmiştir (Bostancı, 2013a, s. 173).

2.2. Çok Partili Hayata Geçiş Döneminde Türkiye-Suudi Arabistan İlişkileri

Türk siyasal hayatında çok partili dönem 1945 senesinde Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) dışında ikinci bir partinin kurulması ile başlamıştır. 1946 yılında yapılan seçimlere Nuri Demirağ önderliğinde Millî Kalkınma Partisi (MKP) katılmış ve çok partili siyasal hayat resmi olarak başlamıştır. DP, 7 Ocak 1946 tarihinde kurulmuştur. DP'nin, 1950 yılında kazandığı seçimlerin tarihi ise 14 Mayıs 1950'dir.

2.2.1. Adnan Menderes Dönemi Türk Dış Politikası Temel Özellikleri

II. Dünya Savaşı sonrasında uluslararası ilişkiler kapitalist Batı ve Sosyalist Doğu şeklinde iki ana bloka ayrılmıştır (Akin, 2017, s. 119). Türkiye, Sovyet baskısı ile Batı blokunu tercih etmiştir. Türkiye Batı bloku içerisinde ulusal çıkarlarını daha iyi gerçekleştirebileceğine inanmıştı. Batı bloku üyesi olarak Türkiye demokratik bir reform gerçekleştirmiş ve çok partili hayata geçmiştir (Eser, Demirkıran & Çiçek, 2011, s. 18).

Bu dönem (1950-1960) Türkiye'nin iç siyasetinde de milletlerarası politika ortamında da bir değişim dönemi idi. İç siyaset oldukça hareketli idi. İç siyasette öncelikle; çok partili hayata 1946 seçimleri ile geçilmiştir. 1947 yılında yaşanan Soğuk Savaş ve savaşın yaşandığı dönemdeki güvenlik girişimleri bunun sonucunda da SSCB'nin tehdit unsuruna karşı Batı blokunun bir üyesi olmak istenmesi bu dönemde yaşanan gelişmeler olarak ifade edilebilir. Aynı zamanda Türkiye, 1952 yılında NATO'ya girmiş ve bu örgütün sadık bir üyesi olmuştur (Bostancı, 2013a, s. 174).

Bu dönemde ayrıca dış ekonomik ilişkilerde yapısal değişimler yaşanmıştır. Ülkede ekonomik refahı arttırmak ve Avrupa kökenli istikrarsızlığı engellemek hedefiyle Avrupa Birliği'nin temeli sayılan Avrupa Ekonomik Topluluğuna 1959 yılının 31 Temmuz'un da başvuru yapmıştır (Gaytancıoğlu, 2009, s. 49).

Adnan Menderes dış politikası, aktif bir dış politika olmakla birlikte risklerle doluydu ancak buna dikkat edilmemişti. Menderes dış siyasette geleneksel batıcılık politikası uygulamış fakat bunlar kadar geleneksel olan dengencilik ve statükoculuk ilkesinden ciddi ölçüde sapma görülmüştür. Yalnızca ABD'ye bağımlılık sergilemiş, Doğu ile Batı arasındaki dengeleri (Oran, 2001, s. 498) ve Batı'nın içinde oluşan gelişmeleri izlemiş, uluslararası arenada yaşanan gelişmeleri de takip ederek Batı bloku ile kendini sınırlamak istemiştir.

2.2.2. Menderes Döneminde Türkiye'nin Arap Politikası

Belirtildiği gibi Türkiye II. Dünya Savaşı sonrasında Kuzey'den gelmiş olan SSCB baskısını önemli bir biçimde hissederek Batı blokuna kaymıştır. Kurulan her devletin bir Sovyet müttefiki olacağı düşüncesi ile planlama iyi yapılmamış ve bunun sonucunda da İsrail'i ilk tanıyan İslam ülkesi olmuş, Bağdat Paketi kurulmuş, Suriye ile savaş eşğine gelme gerilimi yaşanmış, Süveyş bunalımında sergilenmiş olan tavır gibi yaşanmış hadiseler aslında mevcut olan bir psikolojik hazırlıksızlığı gözler önüne sermekteydi. Batı'ya karşı anti-sömürgeci söylemi Türkiye'yi Arap kamuoyunda sömürge ülkelerinin bölgedeki stratejik ortağı olarak göstermeye başlamıştır (Yılmaz, 2016, s. 225).

1955 yılındaki Bağdat Paketi ile 1965 yılının sonlarında yaşanan Kıbrıs Meselesi Türkiye ile Suudi Arabistan ilişkilerinde dönüm noktası olan olaylardır. Bağdat Paketi tasarısı, bir Amerikan projesidir ve buna rağmen Türkiye hızlı bir şekilde projeyi benimsemiş, Orta Doğu'yu da içine alan bir müdafaa sistemi kurmayı amaçlamıştı. Ancak projedeki İngiliz varlığı Arapların Türkiye'ye karşı endişesini daha da arttırmış sonucunda da Türkiye'nin bölge ülkelerinden biraz daha uzaklaşmasına ve daha fazla Batı'ya bağlanmasına sebebiyet veren bir niteliğe evrilmiştir. Mısır'ın en fazla tepki gösterdiği Pakta, Suriye ile Suudi Arabistan iyi gözle bakmamıştır. Böylece, Orta Doğu'da ve özellikle Arap kuşağında birleştirici bir rol oynaması beklenen Bağdat Paketi aksine bu kuşağın parçalanmasına etki etmiştir. 1965 Kıbrıs Meselesi ise Türkiye'yi Arabistan ulusuna karşı ılımlı politika uygulayarak Arap coğrafyasına yöneltmiştir (Bostancı, 2013a, s. 179).

Adnan Menderes, Başbakanlık vazifesinden 27 Mayıs darbesi günü alınmış ve sonrasında da Yüce Divan 'da yargılanmıştır. 62 yaşındaki Menderes, mahkemede suçlu bulunarak İmralı Cezaevi'ne sevk edilmiş, 1961 yılının 17 Eylül'ü sabahında da asılarak idam edilmiştir (Topçu & Akılmak Topçu, 2017, s. 75).

2.2.3. 1960-1980 Yılları Türk Dış Politikası Temel Özellikleri

1960-1980 yılları arası dönemde Türkiye iç siyaset ve dış siyasetinde önemli problemler ile karşılaşmıştır. İç politikada 27 Mayıs 1960 Darbesi, 12 Mart 1971 Muhtırası ve 12 Eylül 1980 Darbesi olmuş ve siyasette büyük sarsıntılar yaşanmıştır. 14 Dışişleri Bakanı ve 21 farklı yönetim bu dönemde işbaşına gelmiştir.

İhtilalle birlikte 1960'ların ilk yarısının dış politika yönünden bir geçiş, bir düşünüş, bir gözden geçirme ve ayarlama devresi olduğunu söylemek mümkündür. 60 darbesinde Türkiye'de gerek iç politika gerek dış politikada önemli ölçüde değişimler yaşanmıştır. Darbe sonrası ülke yönetimine el koyan askerler Demokrat Parti'nin uyguladığı tüm politika stratejilerini eleştiriye açmış, kişi hak ve hürriyetleri için daha özgür daha genel bir anayasa yürürlüğe koymuş ve ekonomide Türk ekonomisine planlama fikri çerçevesinde bir yön belirlemeye çalışmıştır (Bostancı, 2013a, s. 205).

İç politikada yaşanan bu gelişmeler Türkiye'nin dış politikasında da önemli değişimler yaşatmıştır. Soğuk savaş ortamında yumuşama (detant) dönemi yaşanıyor olsa da iki blok arasında sorunların yaşanmaya devam ettiğini söylemek mümkündür. Bu çerçevede Türkiye'nin dış siyasette karşılaştığı ilk kırılma noktası, ilk sorun 1962 Küba Sorunu olmuştur (Gemuhluoğlu, 2003, s. 159).

ABD başkanı Johnson tarafından dönemin Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı İsmet İnönü'ye 1964 yılının 5 Haziran tarihinde gönderilmiş olan Johnson mektubu bir diğer ifade ile "Meşhur Mektup" Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahalesini önlemek amacıyla yazılmıştır. Yaşanan bu Johnson mektubu olayı Amerika Birleşik Devletleri ile Türkiye ilişkileri arasında yaşanmış olan ilk pürüz olarak kayıtlara geçmiş ve ilişkiler inişli çıkışlı devam etmiştir (Çelik & Özgöker, 2020, s. 61). 1964 yılında Johnson mektubuna dengeli şekilde yanıt verilmiştir. Kıbrıs bunalımı ile Amerikan Cumhurbaşkanı Johnson'un İsmet İnönü'ye göndermiş olduğu mektup Türkiye'yi ulusal menfaatlerine daha uyumlu bir siyaset uygulamaya sevk ettirmiştir (Bostancı, 2013a, s. 206). Batı yanlısı Türk dış politikası terk edilmeye başlanmış olsa da tam anlamıyla Batı'dan kopuş söz konusu olamamış, çok yönlülüğe doğru bir geçiş yaşanmıştır.

Türkiye'de 1971 yılında emir komuta zinciri dışında gerçekleşmiş olan bir darbe girişimi söz konusu olmuştur. Dönemin başbakanı Süleyman Demirel'in iktidar üzerindeki kontrolünü kaybettiği gerekçesiyle askerinin yapmış olduğu darbe girişimi olarak da ifade edebiliriz. 12 Mart 1971 Muhtırası'nın ardından oluşturulan hükümet ara rejim hükümeti olarak adlandırılmıştır. Ara rejim hükümeti döneminde Türkiye ile Orta Doğu ilişkileri gerilemiştir. Bunun sebebi ABD merkezli dış politika stratejilerinin uygulanmış olmasıdır. Ara rejimin sona ermesi ile ilişkiler yeniden çok taraflı yöne doğru evrilme/eğilim göstermiştir. Bu duruma sebep iki temel faktör vardır; 1973 yılında yaşanan Arap-İsrail Savaşından sonra OPEC üyesi devletlerin petrol fiyatlarında artış yapmaları ve petrole getirdikleri kısıtlama ülke ekonomisinin olumsuz şekilde etkilenmesine neden olmuştur. Diğer neden ise siyasal nedendir; 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı Türkiye'nin Batı ülkeleri ile ilişkilerini olumsuz etkilemiş ve gerginliğe yol açmıştır (Tatlidil, 2013, s. 176-178). Hiç şüphesiz 1974 yılında yaşanan Kıbrıs Harekâtı dönemin en önemli olarak kabul edilen gelişmesidir.

Ecevit, bağımsız dış politika vaadi ile 1973 seçimlerini kazanarak iktidara gelmiştir. 1973-1980 yılları "Ecevit ve Milli Cephe Hükümetleri Dönemi" olarak kayıtlara geçmiştir (Balci, 2021, s. 170-173). Ecevit'in yapmak istediği politikaları uygulamaya koyabilmesi noktasında Kıbrıs'taki gelişmeler hükümet için birer fırsat niteliğinde olmuştur.

Kıbrıs harekâtı dönemin başbakanı Bülent Ecevit önderliğinde 1974 yılının 24 Temmuz tarihinde Türk Silahlı Kuvvetleri'nin Kıbrıs'ta başlatmış olduğu askeri bir harekâttir. Esas olarak Türkiye, adaya müdahale yapabilecek askeri hazırlıklarına 1964 yılında yaşanmış olan yukarıda da bahsetmiş olduğumuz mektup krizi gerginliğinin ardından başlamıştı (Balci, 2021, s. 174). Birinci harekât Yunanistan hükümetinin destek vermiş olduğu 15 Temmuz 1974 Kıbrıs darbesinin akabinde gerçekleştirilmiştir. Avrupa Konseyi Parlamenter Meclisi, 29 Temmuz 1974 tarihli 573 sayılı vermiş olduğu kararında harekâtın birinci ayağının milletlerarası antlaşmalar çerçevesi dahilinde gerçekleşmiş olduğunu ifade etmiştir. İkinci harekât ise 14 Ağustos'ta başlatılarak Kuzey Lefkoşa da dahil olmak üzere adanın yaklaşık olarak yüzde 37'si Türklerin kontrolü altına geçmiş ve bu şekilde sonuçlanmıştır. Fakat harekâtın ikinci ayağının dünya kamuoyunda ilk harekât gibi olumlu karşılanmadığını ve birçok uluslararası kuruluşun bu harekâta yasa dışı istila şeklinde tanımlama yaptığını söylemek mümkündür (Balci, 2021, s. 176). Şunu ifade edecek olursak, Türkiye'nin yapmış olduğu bu müdahale 1960 Garanti

Antlaşmasına (Emek, 2014, s. 12-13) göre meşrudur. Yasal olmayan bir durumda söz konusu değildir (Yılmaz, 2017, s. 93).

Kıbrıs müdahalesi ile Ankara-Washington ilişkileri en gerilimli döneme girmiş ve bu durumda 12 Eylül 1980 darbesinin en önemli sebeplerinden biri olarak kayıtlara geçmiştir (Balci, 2021, s. 177).

Sonuç olarak, 1960-80 döneminde Türkiye-ABD, Türkiye-Yunanistan, Türkiye-SSCB ve hatta Türkiye-Orta Doğu ilişkilerinde Kıbrıs sorunu belirleyici bir aktör olmuştur. Sorun dış politikayı yönlendiren temel bir belirleyici faktör konumundaydı da diyebiliriz.

2.2.4. 1960-1980 Yıllarında Türkiye'nin Arap Politikası

Türkiye bir dış politika amacı olarak ve dünyadaki gelişmeler nedeniyle dış siyasetinin ana yönelimini değiştirmeksizin dış politikadaki bağlantılarını çeşitlendirmek gerekliliğiyle sosyalist ülkelerle olduğu kadar Arap ülkeleriyle de ilişkilerde önemli değişikliklere gitme kararı almış ve iyi ilişkiler sürdürmeye başlamıştır. 22-24 Mayıs 1967 yılında Orta Doğu bölgesindeki büyükelçilerin tamamı yönetim merkezine çağrılmış ve Arap devletlerin aleyhine olacak hiçbir anlaşmaya taraf olunmayacağı belirtilmiştir (Tatlidil, 2013, s. 171). Türkiye bu dönemde II. Dünya Savaşı'ndan sonra yaşanan döneme kıyasla daha dinamik bir siyaset izlemiş, Batı'dan uzaklaşarak Doğu'ya yönelmiş ve değişen uluslararası ortama kendini uyarlamaya çalışmıştır. Bunu yaparken komşularıyla da diğer ülkeler ile de bağlantısını koparmamış ve çok yönlü dış politika ilkesini başarıyla uygulamıştır (Bostancı, 2013a, s. 206-207).

1955 yılındaki Bağdat Paktı ile 1965 yılının sonlarında yaşanan Kıbrıs Meselesi Türkiye ile Suudi Arabistan ilişkilerinde dönüm noktası olan olaylardır. 1955 Bağdat Paktı Türk Devleti'nin itibarını zedelemiş ve Türk-Arap ilişkilerini bozmuştur (Bostancı, 2013b, s. 182). 1965 Kıbrıs Meselesi ise Türkiye'yi Arabistan ulusuna karşı ılımlı politika uygulayarak Arap coğrafyasına yönelmiştir (Bostancı, 2013a, s. 179). 1967 yılında meydana gelen Arap-İsrail Savaşının yaşanması da Türkiye'yi tarafsızlık politikası izlemeye sevk etmiştir (Oran, 1999, s. 789). İzlenen bu politika Arap dünyasında da pozitif yankı uyandırmıştır.

1970'li yıllarda Hükümet, Arap Hükümetleri ile ilişkilerde geçmiş döneme kıyasla daha temkinli davranmak istemişse de ayrıca bir yakınlaşma politikası da izlemek istemiştir. Ticari ilişkilerin gelişimini sağlamak ve uluslararası meselelerde tek başına olmak istememek Türkiye'nin Arap Devletler ile yakınlaşma siyasetinin ana amaçları olarak karşımıza çıkmaktadır (Tatlidil, 2013, s. 176).

2.2.5. 1980 Sonrası Türk Dış Politikasının Temel Özellikleri

12 Eylül'e yaklaşırken ülkede 1977'den sonraki siyasal düzenin 1970'lerin ilk çeyreğinde başlamış olan dönemden kalmış bir devam niteliğinde olduğu ifade edilmektedir. 1970'li yıllarda genel olarak Türk iç siyaseti istikrarsızlaşmış ve istikrarı sağlamak için de 1980 askeri darbesi yaşanmıştır. Uluslararası alanda yaşanan gelişmeler, Turgut Özal'ın izlemiş olduğu siyasi politikalar ve 12 Eylül'ün yaşanmasının ardından oluşan bazı unsurlar dönemin dış siyasetini şekillendirmiştir. Bu dönemin Amerikan eksenli dış politika ve özerk dış politikadan sapma gibi politikaların izlendiği yıllar olarak anıldığını söyleyebiliriz.

Türkiye'nin jeo-stratejik konumundan kaynaklı olarak güvenlik kavramı her zaman önem arz etmiştir. Özellikle 1980 öncesi dönemde Türkiye'de iç sorunlar artmış, 61 anayasasının güvenliği sağlamada yetersiz kaldığı kabul edilmiş ve 1982 anayasası ilan edilmiştir (Dursun, 2008, s. 422).

1983 seçimlerinde tek başına iktidara gelmiş olan Turgut Özal ekonomi temelli dış siyaset modelini benimsemiştir. İzlenen ekonomi temelli yöntemlerin Orta Doğu politikasında da etkisini gösterdiğini söylemek mümkündür (Sinkaya, 2011, s. 86-87). Özal döneminde geleneksel dışa dönük olmayan dış siyaset kendini daha pasif olmayan üretken bir politikaya bırakmıştır. Dış politikada bu dönemde önceki zamanlara kıyasla daha temkinli daha dengeli bir politika izlenerek Türkiye Cumhuriyeti önemli bir ekonomik sıçrayış gerçekleştirmiştir diyebiliriz (Dursun, 2008, s. 426). Türkiye'nin, coğrafi konumundan kaynaklı bir köprü görevi görmesinden dolayı İslam dünyası, komşu devletler ve Batı ülkeleri ile diyalogunu arttırması bir puzzle gibi birbirini bütünleyen unsurlar şeklinde ifade edilmektedir (Demiray, 2002, s. 294-295).

Şubat 1984'te Kenan Evren Suudi Arabistan'ı ziyaret etmiş (Bostancı, 2017, s. 105), Cumhurbaşkanı Kenan Evren'in yaptığı ziyaretin ardından aynı yılın Eylül ayında Prens Abdullah bin Abdülaziz Türkiye'ye iade-i ziyaret gerçekleştirmiştir. 1985 yılında da karşılıklı ziyaretler devam etmiş ve 1985 yılının mart ayında Başbakan Turgut Özal tarafından Suudi Arabistan'a bir ziyaret gerçekleştirilmiştir (Bostancı, 2016b, s. 651).

Bu bilgiler dahilinde bir dış politika analizi yapılacak olursa Türkiye'nin Orta Doğu siyasetinde değişimler görülmektedir. Türkiye, 15 Kasım 1988 tarihinde sürgünde ilan edilmiş olan Filistin devletini ilk gün tanıyan ülkeler arasında yer almıştır (Akçapa, 2021, s. 39). Aynı zamanda İsrail'e karşı düşmanca herhangi bir tavır da sergilememiştir. Türkiye, Filistin sorununda bir dengeleme politikası yürütmüştür. Hatta 1986 senesinde İsrail'e tekrardan elçi atamış ve ekonomik ilişkilerin yeniden canlanmasına zemin hazırlamak istemiştir diyebiliriz. Filistin sorununda Türkiye'nin teorik çerçevede liberal bir tutum sergilediğini söylemek mümkündür. Türkiye-İran ilişkilerinde de buna benzer bir politika izlendiği görülmüştür. 1979 senesinde İran'da yaşanmış olan devrim, yıkılan şah yönetimi ve bunun neticesinde de mollaların yönetiminde kurulan bir İslam rejimi. İran devrimi gerçekleştiğinde yaşanan tüm bu olaylar Türkiye-İran ilişkilerinin kötüye gideceğini düşündürse de ilişkiler kötüye gitmemiş aksine daha da iyi bir ivme yakalamıştır (Dursun, 2008, s. 426).

80'lerde baş gösteren PKK terör örgütüyle mücadele politikası ve ticari anlamda dış ülkelere ihracatın arttırılmasına yönelik politika izlenmesi bunun sonucunda da bölge devletleri ile ilişkiyi pozitif şekilde sürdürmek istemesi Türkiye'nin Orta Doğu'ya yönelik olan siyasetini etkilediğini de göstermektedir. Liberal bir kişilik olan Özal, ticari bağlantılarda yaşanan canlanmanın problemlerin çözümünde ve barışın sağlanmasında etkili olacağına inanmıştır (Sinkaya, 2011, s. 86-87). Bu dönemde Orta Doğu'da aktif bir siyaset izlenmiş ve bu şekilde bir strateji kurulmuştur.

1991 senesine gelindiğinde Sovyetler 'in dağılması dünyada iki kutuplu sistemin sonunu getirmiştir. Türkiye bir yandan dünyada oluşan yeni sisteme, yeni siyasi koşullara uygun bir dış politika belirleme süreci yaşarken diğer yandan da bu politikalar ışığında Avrupa Birliği'ne üyelik için ciddi adımlar atmıştır. 11 Eylül 2001 senesinde yaşanmış olan terör saldırıları neticesinde ABD'nin Orta

Doğu'ya uygulamış olduğu politikalarından Türkiye'nin de etkilenmiş olduğunu ve Türkiye'de ABD'nin geliştirdiği terörizmle savaş konseptine karşı bir Amerikan karşıtlığının oluştuğunu söyleyebiliriz (Yalçınkaya, 2006, s. 24).

1999-2002 yılları arası dönem, Türk siyasetinde önemli olayların yaşandığı ve ordunun hükümet karşısında baskın ve ayrıcalıklı rolünün tartışılmaya başlandığı bir dönem olarak kayıtlara geçmiştir. 1999 senesinin başında PKK liderinin yakalanması, kapanan Refah Partisi yerine kurulmuş olan Fazilet Partisi'nin oy oranındaki ivme düşüklüğü ve rejime dair ifadelerindeki tutarsızlığın rejime dair tehdit algısını zayıflattığı, 1999'da Marmara Bölgesi'nde yaşanan deprem felaketi sonrasında Yunanistan ile yakınlaşma ve yine aynı yıl 1999'da Helsinki Zirvesi'nde Türkiye'nin AB'ye aday ülke olarak kabul edilmesi Türkiye'nin AB ekseninde bir dış politika oluşturmaya başlamasına zemin hazırlamıştır (Fırat, 2004, s. 53). 2002 senesinin Kasım ayında gerçekleştirilmiş olan erken genel seçimlerinde AK Parti tek başına iktidara gelmiştir (Ertan, 2021, s. 986).

2.2.6. 1980 Sonrası Türkiye'nin Arap Politikası

1980'li yıllarda Türkiye'nin dış politikası yeni Osmanlıcı bir bakış açısıyla şekillenmiştir. 1980 askeri darbesi sonrası dış siyasetinde Türkiye Batı'dan uzaklaşıp Orta Doğu'ya özellikle de Körfez Ülkeleri ile irtibatlarını sıklaştırarak kültürel ve güvenlik, siyasi ve ekonomik birçok alanda iş birliği yapmayı hedeflemiştir (Daban, 2017, s. 88). Nitekim 1980 ile 1983 seneleri arasındaki dönemde Arap devletleri ile ekonomi alanındaki ilişkilerin gelişim gösterdiği görülmektedir. Bu dönem, Batı ile ilişkilerin bir iyi bir kötü olarak ilerlemesi Arap topraklarına yaklaşma da bir etken olarak görülmüştür.

Orta Doğu ülkeleri ile olan ilişkiler ekonomik bir temel üzerine oturmuş ve kimlik düzeyinde tanımlanmıştır. Uluslararası arenada 1980'lerin başlarında yaşanmış olan ve 1989 yılına kadar devam eden Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ı işgali, 1990 yılında Kuveyt'in Irak hükümeti tarafından işgali ve bunun sonucunda da Körfez Savaşı'nın Amerikan müdahalesiyle başlaması, 1980-1988 yılları arasında yaşanan İran-İrak Savaşı Türkiye'nin bölge ile ekonomik ilişkilerini geliştirmesine yol açmıştır. Türkiye'nin fırsatçı diye tabir edilen bir dış politika hamlesi ve Suudi Arabistan'ın Batı korumasını kabul eden Türk dış politikasına benzer politikaları bölgesel çapta iki ülke ilişkilerinde ortaklaşa bir payda oluşturmuştur (Bostancı, 2017, s. 108).

90'lı yıllarda iç siyaset istikrarsız dönemini yaşamıştır (Ertan, 2021, s. 963). Bunun dış siyasete yansımaları ile dış ilişkiler incelendiğinde Suudi Arabistan ile durgun bir dönemin geçtiğini söyleyebiliriz.

26 Aralık 1991 Soğuk Savaş bitimi sonrası süreç Orta Doğu'da var olan düzenin değişmesini mecbur kılmıştır. Söz konusu değişim süreci 2002 yılına dek sürmüştür. 2002 yılında tek başına iktidara gelmiş olan Adalet ve Kalkınma Partisi Hükümeti, Türk siyasetinde toplumu tekrardan yorumlamış, devleti yeniden analiz etmiş ve çeşitli araçlar ile değişiklikler gerçekleştirerek sorunlara çözümler getirmiş ve ilişkilerin yeniden gözden geçirilerek düzelmesini sağlamıştır. Bu gerçekleşen değişim ve farklılaşma bazı kesimlerce eksen kayması veya Türk siyasetinin Orta Doğululaşması olarak yorumlanmıştır (Yalvaç, 2012).

AK Parti iktidarı özellikle yakın komşular ile problemleri çözüme kavuşturma ve ilişkilerin pozitif yönde seyri için girişimlerde bulunmuştur. Arap devletlerle birçok alanda (siyasi-ekonomi-kültürel) anlaşmalara imza atılmıştır. Aynı zamanda Arap Birliğine gözlemci sıfatıyla katılım sağlanmıştır. Bu dönemde bazı yorumcular; Türkiye'nin Orta Doğu ile ilişkilerini geliştirmesini, Avrupa Birliği ile daha sağlıklı ilişkiler geliştirmenin bir basamağı olarak gören bir strateji benimsemesi ve bu doğrultuda bir yol izlemeye başlaması şeklinde değerlendirmişlerdir (Özev, 2016, s. 20).

Türk dış politikasının bu yönelimi Türk siyasetinin örnek model teşkil etmesi ve daha aktif bir dış politika izlemesi imkanını sağlamıştır.

2003'te yaşanan ABD'nin Irak'ı işgali sorunu karşısında Suudi Arabistan ile ortak hareket edilerek ortak kaygılar taşınmıştır (Özev, 2016, s. 21).

Türkiye'nin Orta Doğu bölgesindeki varlığını arttırmış olması, bölgenin diğer bir önemli aktörü olan Suudi Arabistan'la olan ilişkileri de kurumsal düzeye taşımış ve Kral Abdullah'ın ülkenin başında olduğu 2005-2015 yılları arasındaki dönemde Türk-Suud ilişkilerini yüksek seviyeye ulaştırmıştır. 2005 yılında ilişkilerin güven artırıcı önlemler politikası zemininde ilerlediği görülmüştür (Ataman, 2006, s. 196).

2006'da iki ülke arasında görüşmeler yapılmış ve görüşmeler sonunda sağlık, ulaşım gibi kategorilerde karşılıklı yatırım ve iş birliği temelinde antlaşmalar imzalanmıştır. Aynı zamanda Filistin sorunu, Lübnan ve Irak sorunları gibi bölgede yaşanan problemler için de görüş alışverişleri yapılmıştır. Kral Abdullah ağustos ayında Türkiye'ye bir ziyaret gerçekleştirmiştir (Hürriyet, 2006). Bu ziyaret ilişkilerin daha geniş yelpazede açılması bakımından oldukça önem arz etmiş ve diğer bölge ülkeleri tarafından da ilginin yoğunluğunun artmasını sağlamıştır. Kral Abdullah'ın gerçekleştirdiği ziyaretin en önemli konu başlıklarından biri güvenlik olmuştur. ABD'nin müttefiki iken 11 Eylül saldırıları sonrasında Suudi Arabistan Amerikan bağımlılığını kırmak için çeşitli girişimler başlatmıştır. İsrail ile yaşanan siyasi olaylardan sonra benzer durumda benzer endişeleri taşımasından dolayı bölgede etkili bir devlet olan Türkiye ile ilişkileri iyi seviyede tutmaya çalışmıştır (Ataman, 2008, s. 229-230).

Aktif bölgesel liderlik politikası başlatılmış ve bu başlatılan aktif bölgesel liderlik politikası 2007 yılında da devam ettirilmiştir. Mart ayı sonlarında Riyad' da toplanan Arap Birliği Zirve toplantısına Suudi Arabistan ev sahipliği yapmıştır. Arabistan Kralı Abdullah, zirvenin açılış konuşmasında Filistinlilere uygulanan boykotun kaldırılması çağrısını yapmış, bu doğrultuda Filistin konusunda bir barış taslağı hazırlanmış ve örgüt tarafından da kabul edilmiştir (BBC, 2007). Bölgede istikrarın ve barışın gerekliliğine dair uyarılar yapılmıştır. Suudi yönetimi aslında bu ve benzeri gelişmeler ile Arap dünyasının liderliğine sahip olmaya çalışmaktadır da diyebiliriz.

Türkiye 2009 Davos krizi ve sonrasında 2010 yılının aralık ayında başlayan Arap Baharı sürecinde tartışmanın olduğu ülkeler ile ilişkilerini gözden geçirerek iş birliği temelinde yürütmekten vazgeçmiş ve yeniden yorumlamıştır (Yurteri, 2019, s. 185). Türkiye bu dönemde proaktif politika izlemeyi tercih etmiş, Orta Doğu'ya hâkim olma düşüncesi içerisinde bu politikayı sürdürmüştür. Bu dönemde bu yeni düzende Suriye çatışmasına bağlı olan güvenlik sorunları da ülkenin dış politikasında en çok konuşulan gündem problemi olarak yerini almıştır (Kardaş, 2013, s. 72). Aynı zamanda 2009 senesinde yaşanan bir

diğer gelişme de dönemin Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün Suudi Arabistan hükümetine ziyaret gerçekleştirmesi ve burada Suudi Şurası'nda (Danışma Meclisi) konuşma yapması olmuştur. Abdullah Gül aynı zamanda Suudi Danışma Meclisi'nde konuşma yapan ilk yabancı Müslüman olma unvanını da kazanmıştır (Ayhan, 2010, s. 31).

2010 yılına gelindiğinde ise iki ülke arasındaki siyasi ilişkilerin aynı seviyede seyrettiğini ifade etmek mümkündür. 2010'da dönemin Başbakan'ı Recep Tayyip Erdoğan'a Kral Faysal tarafından "Uluslararası İslam'a Hizmet Ödülü" verilmiştir (Özev, 2016, s. 20-21). Arabistan'da Kral Abdullah ile yapılan görüşmede Filistinli grupların birleşmesi, Filistin konusunda tüm Arap ülkelerinin ortak bir tavır geliştirmesi, İsrail'in yeni yerleşim alanları inşa etmeyi durdurması, barış görüşmelerinin yeniden başlatılması, İran'ın nükleer silah üretme sürecini durdurması, Yemen'de iç şiddetin durması konusunda benzer tavırlar içinde olduğu vurgulanmıştır. Irak ile Afganistan sorunlarında fikir birliği içinde olduğu da açıklanmıştır. Ayrıca iki ülke arasındaki ticaret hacminin artırılması kararlaştırılmıştır (Ataman, 2011, s. 214-216).

2011 yılına gelindiğinde Suudi Arabistan Arap Baharını kendisi için büyük bir tehdit olarak görmüştür. Müslüman Kardeşler Hareketi örgütü bu süreçte ortaya çıkmış ve Arap hükümeti tarafından bu örgütün etkisiz hale getirilmesi gerektiği düşünülmüş, Türkiye tarafında ise tüm grup ve örgütlerin demokratik temel ile bu sürece kısıtlanmadan katılmaları gerektiği düşünülmüştür. Bu düşünce iki ülke ilişkilerinin seyrinde bir belirsizliğin oluşmasına sebep olmuştur (Özev, 2016, s. 11-12).

Arap Baharı döneminde Irak'ta İslam devleti merkezi oluşmuştur. Bu kuruluş Suriye'de devletin etkisinin azaldığından dolayı kısa bir zaman içerisinde etkisini arttırmış ve Türkiye-Suudi Arabistan ülkeleri içinde bir tehlike unsuru olmaya başlamıştır. Türkiye, Irak Şam İslam Devleti'ni 2013 yılından itibaren terör örgütü olarak kabul etmiştir (Cengil & Aydın, 2014, s. 53).

İki ülke IŞİD'in durdurulmasını istemekteydi. Çünkü ülkelerin iç siyasi istikrarını ve Batılı devletlerle ilişkilerin devamlılığı için bir tehlike oluşturmaktaydı. IŞİD mücadelesinde Türkiye'nin ilk önceliği PKK probleminin çözüme kavuşması idi. Suudi Arabistan'ın amacı ise Suriye ve Irak'ta etkisini arttıran İran'ı dengelemeye çalışmaktı. Türkiye, Suriye krizi sorununda Suudi Arabistan'ın tezlerine yakın durmuş ve bu durum sonucunda da iki ülke ilişkileri birlikte hareket etmeleri adına tekrardan bir zemin oluşturmuştur (Özev, 2016, s. 24).

2013 yılına geldiğimizde yaşanan bazı olaylar iki ülkenin izlediği benzer politikalardan uzaklaştığını göstermektedir. Mısır'da meydana gelmiş olan darbede iki ülke hükümetleri karşıt pozisyonlar almış ve bu durum da ilişkilerde gerilime yol açmıştır. Türkiye Mursi yönetimine desteğini açıklamış Suudi Arabistan ise darbeci Sisi tarafında yer aldığını ifade etmiştir (Erboğa, 2018, s. 283). Mısır konusunda farklı görüş ve tutum sergilense de üsluplar dengeli bir şekilde kullanılıp diyaloglar uygun zeminde gerçekleştiği için bu sorunun diplomatik bir krize dönüşmesine izin verilmemiştir. Mısır meselesinde bölgede bulunan ülkelerin arasında net bir şekilde konumunu belirten iki ülke Türkiye ve Suudi Arabistan olmuştur.

2015 yılında, 2013 yılının ikinci yarısında ve 2014 yılı boyunca bozuk olan diyalogun düzelmesi için Kral Abdullah'ın vefatı ve yerine gelen Kral Selman ile güçlendirilmesi adına çeşitli hamleler

yapılmıştır. Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan vefat eden Suudi Arabistan Kralı Abdullah'ın cenazesine bizzat katılmış ve yeni krala başsağlığı dileklerini bildirmiştir. Buna ek olarak Türkiye'de 24.01.2015 tarihinde Kral Abdullah'ın vefatı nedeniyle 1 günlük milli yas ilan edilmiş ve milli yas kapsamında kamu kurum ve kuruluşlarında bayraklar yarıya indirilmiştir (Anadolu Ajansı, 2015).

Siyasal değişimin bir tehlike olarak algılandığı Suudi Arabistan, 2015 Ocak ayında Kral Selman'ın ilk günlerinde birtakım radikal değişikliklere sahne olmuştur (Öztop, 2019, s. 203). Kral Selman kabinede yapmış olduğu görevden alma ve atama kararları ile saltanatın yönünü değiştirmiş ve bu şekilde Abdulaziz bin Suud'un oğulları arasında devredilen tacın bir kuşak sonrasına torunlara aktarılmasını sağlamış hem de uzun yıllardan beri ülkede dışişleri bakanlığı görevini yürüten Prens Suud'u görevden alarak Suudi Arabistan'ın daha cesur bir dış politika izleyeceğinin sinyallerini vermiştir. Verilen bu kararlar ile saltanat için mücadele edecek aday sayısı bir anda artmıştır (Özler, 2014, s. 13).

2015 yılının 1-2 Mart tarihlerinde Erdoğan Riyad'da Kral Selman ile bir araya gelerek bölgede yaşanan gelişmeleri ve ikili ilişkilere yansımalarını, bölgenin güvenliğini ve iş birliği konularını masaya yatırmışlardır. Ayrıca bu görüşme sonucunda Suriye'de muhalefete verilen desteğin arttırılması konusunda anlaşmaya varılmıştır. Yine aynı yıl içerisinde Arabistan'ın Yemen'e başlatmış olduğu hava operasyonlarında Türkiye'den lojistik destek sağlanacağı açıklanmıştır. Aynı zamanda Türk Hükümeti yetkilileri İran ve terörist grupların Yemen'den çekilmesi gerektiğini dış basındaki röportajlarında ifade etmekteydiler. İran'ın bölgeyi etkisi altına almasından rahatsızlık duyduğunu belirten Türk Hükümeti İran'ı karşısına almış, Suudi Arabistan'a destek verdiğini açık bir şekilde dile getirmiştir. Yapılan tüm bu politik hamleler karşılık bulmuş ve Suudi Arabistan'dan ülkemize ziyaretler gerçekleşmiştir. 2015 senesinde iki ülke arasında yaşanan önemli bir diğer gelişme ise Suudi Arabistan'ın Türkiye ve Mısır'ın da içinde bulunduğu 34 İslam ülkesinin terörle mücadele etmek adına ortak bir askeri ittifak kurduğunu duyurması olmuştur. İttifak merkezinin Riyad'da olacağı ve Orta Doğu coğrafyasında meydana gelecek herhangi bir istikrarsızlaştırıcı durumda hedefini alacağı belirtilmiştir. Orta Doğu coğrafyasının iki zıt görüşe ayrılmasının en somut göstergesi söz konusu ittifaka İran, Suriye ve Irak'ın dahil edilmeyişi olmuştur. Türkiye'nin bulunduğu blok ise Suudi Arabistan'ın başı çektiği blok olarak ifade edilmiştir (Ataman, 2016, s. 155-157).

14 Nisan 2016 tarihinde Erdoğan ve Kral Selman bir görüşme gerçekleştirmiş ve Suudi-Türk Koordinasyon Konseyi'nin oluştuğunu duyurmuşlardır. Konsey'in ilk toplantısı 2017 yılının 7-8 Şubat tarihlerinde Ankara'da yapılmıştır. Aynı zamanda dönemin Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın 2017 senesinde şubat ve temmuz aylarında Suudi Arabistan'a yapmış olduğu ziyaretlerle Türkiye ile Suudi Arabistan arasında iki zirvenin gerçekleştiğini de ifade etmek mümkün olacaktır (Anadolu Ajansı, 2022).

2018 yılına geldiğimizde Suudi Arabistanlı gazeteci Cemal Kaşıkçı'nın öldürülmesi ilişkilerde kırılmanın meydana gelmesine sebep olmuştur (Telci, 2018, s. 7). 2 Ekim 2018 tarihinde Suudi Arabistan'ın Türkiye'deki başkonsolosluğunda Suudi Arabistan hükümeti ajanları tarafından bir suikast düzenlenmiştir. Bu suikastın gerçekleşme biçimi ve etkileri sadece iki ülkede değil küresel boyutta büyük yankı uyandırmış, olayın nasıl ve ne şekilde sonuçlanacağı yakından takip edilmiştir.

Türk yetkililer bu olayın açıklığa kavuşması için bir sene boyunca tüm delillerin toplanmasını sağlamış, güvenlik kamerası görüntülerini paylaşmış ve suikastın Muhammed Bin Selman tarafından gerçekleştiği gerçeğini gözler önüne sermiştir. Bunun üzerine suikastın gerçekleştiği tarihten yaklaşık bir yıl sonra 26 Eylül 2019 tarihinde Veliht Prens Selman “*Bütün sorumluluğu üstleniyorum çünkü bu olay benim sorumluluğumda oldu.*” sözleri ile Kaşıkçı cinayetine dair sorumluluğu üstlenmiştir (BBC, 2018). Bu olay üzerine ilişkilerde durağan bir sürece girilmiş 2020 yılında Suudi Arabistan Türk ürünlerine boykot uygulamaya başlamıştır. Aynı zamanda 2020 senesinde başlayan Covid-19 salgın döneminde yasaklanmış olan Hac ve Umre ziyaretleri de içlerinde Türkiye olmak üzere dört ülkenin dışında tüm vatandaşlara açılmış fakat Türk ziyaretçilere yasak devam etmiştir.

2021 yılına geldiğimizde Türkiye’de enflasyonun yükselmesi ve Türk lirasının değer kaybetmesi Orta Doğu ülkeleri ile ilişkilerin yeniden gözden geçirilmesine zemin hazırlamış ve bu yönde politikalar izlenmesine temel teşkil etmiştir (TUİK, 2022).

Suudi Arabistan bu süreçte İstanbul’da devam eden 26 sanıklı Kaşıkçı cinayeti davasının kendi ülkesine devri taleplerini daha da yoğunlaştırmış ve Türkiye de 2022 nisan ayında Kaşıkçı dosyasını Suudi Arabistan adli makamlarına devrettiğini ifade etmiştir (BBC, 2022).

Ankara-Riyad arasında yaşanan siyasi rekabet iki ülke için ekonomik maliyetleri artırmıştır. Bu durumdan kurtulmak amacıyla stratejik rekabetten ziyade güçlü stratejik iş birliğine ihtiyaç duyulmuş ve bu doğrultuda adımlar atılarak ikili ilişkilerde yakın iş birliği dönemi başlamıştır.

Kaşıkçı cinayeti ile gerginleşen Suudi Arabistan ile ilişkilerde son dönemde yeniden bir canlanmanın olduğunu ifade etmek mümkündür. Türkiye’nin gerçekleştirmiş olduğu 28 Nisan 2022 tarihinde Cidde ziyareti ile iki ülke ilişkilerinde yeni bir dönem başlamış ve yaklaşık 2 aylık bir aranın ardından Riyad yönetiminden bir iade-i ziyaret gerçekleşmiştir. Türkiye’nin ilişkilerdeki uyguladığı yapıcı adımlar sonuç bulmuş ve 2022 haziran ayında Suudi Arabistan tarafından Türkiye’ye yapılan iade-i ziyarette 2018 yılından 2022 yılına kadar devam etmiş olan Türk ürünlerine uygulanan ambargonun kaldırıldığı Kral Selman tarafından açıklanmıştır.

Görüşmenin samimiyet ve kardeşlik ortamında gerçekleştiği ve Ankara’daki bu görüşmede iki ülke arasındaki siyasi, ekonomik, askeri, güvenlik ve kültürel ilişkiler dahil olmak üzere ikili ilişkilerde yeni bir iş birliği döneminin başladığının vurgusunun yapıldığını, iki ülkenin ve tüm kesimlerin ortak çıkarlarına katkı sağlayacak şekilde tarihi kardeşlik temelinde iş birliğinin geliştirilmesi adına adımların atılacağı ifadeleri kullanılmıştır.

Son olarak yakın iş birliği dönemi ile iki ülke ilişkilerinde yaşanacak olası gelişmelerin yalnızca Türkiye-Suudi Arabistan’ı değil tüm bölgeyi etkileyeceği düşünülmektedir. Türkiye, Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri, Katar ve Mısır arasındaki stratejik anlaşmalara zemin hazırlayacağı aynı zamanda Bahreyn, Kuveyt, Umman gibi diğer Körfez ülkeleri ile Türkiye arasında ikili ticaret anlaşmalarına olanak sağlayacağı ifade edilmektedir.

Sonuç

“Tarihsel Çerçeve Türkiye-Suudi Arabistan İlişkileri ve Dış Politikaya Yansımaları” adlı bu bilimsel çalışma literatürde incelemelerin az olması ve güncel gelişmelere de ışık tutması açısından önemli olduğu düşünüldüğü için yazılmıştır. Orta Doğu’nun en etkili iki devleti Türkiye Cumhuriyeti Devleti ve Suudi Arabistan Krallığı ekonomik güç, siyasi potansiyel, ortaya koymuş oldukları akılcı ve çok yönlü dış politika stratejileri başta olmak üzere izledikleri siyaset ile bölgenin önemli iki ülkesi olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Ülkeler birbirlerine çeşitli ziyaretlerde bulunmuş ve bu ziyaretler de ülkeler arasındaki ilişkilerin olumlu yönde geliştiğinin en önemli göstergesi olmuştur. Ülke liderlerinin değişmesi ile farklı politikalar uygulanmasından dolayı değişiklik gösteren planlar, politikalar, vizyon ve misyonların tarihi süreçteki işleyişinin ne olduğu, hangi politikaların uygulandığı, bu politikaların ve sürecin siyasi ve ikili ilişkilerde nasıl sonuçlar doğurduğu bu çalışmada üzerinde durulan konular olmuştur. Bu elde edilen veriler ile ülkeler arasında yaşanan siyasi ilişkilerin aktarılması Türkiye’nin Suudi Arabistan ile ilişkisini daha yakından tanıtmaya imkânı sunmuştur.

Günümüz Suudi Arabistan devleti, devletleşme süreci öncesinde “Hicaz ve Necid Krallığı” olarak anılmaktaydı. Ankara-Riyad arasındaki diplomatik ilişkiler 1929 yılının 3 Ağustos’unda imzalanan Dostluk ve Barış Antlaşması ile tesis edilmiştir. 1932 yılına kadar bir devletleşme süreci geçirmiş ve ülkenin adı 1932 yılında “Suudi Arabistan Krallığı” olarak değişmiştir. Yeni devlet ile siyasal ilişkiler bu tarihten sonra daha sağlam bir zeminde oturtulmaya ve geliştirilmeye çalışılmıştır. Ülkenin bağımsızlığını tanıyan ilk ülke de Türkiye olmuştur. Siyasi ilişkilerimiz 1942 yılından sonra elçilik seviyesine yükselmiştir.

İki ülke iş birliği çalışmaları esas itibari ile diplomatik ilişkilerin başladığı yıl olan 1929 senesine dayanmaktadır diyebiliriz. Bu belirtilen yıldan sonra ülkeler arasındaki ilişkiler gelişmiş ve birçok alanda anlaşmalara imzalar atılmıştır. Aynı zamanda Türkiye’nin Suudi Arabistan ile ilişkilerinin önemli bir boyutunu da üye olunan çok taraflı, uluslararası ve bölgesel örgütlerle ilişkiler ve diyaloglar oluşturmuştur diyebiliriz.

Çalışmamızın ilk kısmında dış politika ve dış politika analizine dair bilgiler okuyucuya sunulmuştur. Öncelikle Weber, Holsti gibi önemli siyaset bilimcilerin dış politikaya dair yapmış oldukları tanımlar ifade edilmiş ve bu tanımlardan yola çıkılarak bir dış politika tanımlaması yapılmaya çalışılmıştır. Dış politika kararlarında ve bu kararlara ilişkin süreci daha iyi anlayabilmemiz için hangi unsurların önemli olduğu da çalışmamızda kısaca bahsedilmiştir. Daha sonra dış politika analizi kavramı tanımlanmış, analiz çalışmalarında temel aktör olan devlet ve devlet dışı aktörlerin neler olduğu ifade edilmiştir. Son olarak dış politikada alınan kararların özünü oluşturan karar alma mekanizması ve karar sürecinde nelere dikkat edilmesi gerektiği çalışmamızın bu kısmında okuyucuya sunulmuştur. Teorik incelemenin ardından öncelikle Orta Doğu’nun iki önemli ülkesi olan Türkiye ile Suudi Arabistan’ın genel ülke profilleri açıklanmış sonrasında ise Türk dış politikasının değişkenleri ile Suudi Arabistan dış politikasının belirleyici unsurları okuyucuya sunulmuştur.

Araştırmamızın ikinci ve son bölümü olan tarihsel çerçevede Türkiye-Suudi Arabistan ilişkileri başlığı altında Osmanlı dönemi ve Cumhuriyet dönemi ilişkiler ifade edilmiştir. Çalışmamızın bu kısmında öncelikle Osmanlı döneminde Araplara karşı nasıl ve ne şekilde davranıldığı ne tür politikalar uygulandığı ve Osmanlı’nın kutsal topraklardan niçin ayrılmak zorunda olduğu açıklanmış, sonrasında

II. Abdülhamit'in rüyası, Yemen'i ve Kutsal yerleri korumak amacı olan ve kutsal topraklara hac ibadeti için gidiş süresini 50 günden 5 güne düşmesini sağlayacak olan Hicaz demiryolu projesi incelenmiştir. Daha sonra bağımsız bir Arap devleti kurmak hedefi olan Şerif Hüseyin'in başlatmış olduğu İngiliz güdümlü isyan anlatılmış sonucunda da Osmanlı'nın Hicaz ve Yemen topraklarını kaybetmiş olması ve Suudi Arabistan'ın ise egemenliğini resmen ilan etmiş olması anlatılmıştır. Cumhuriyet dönemi ilişkilerinde ise Atatürk ve İnönü dönemi Türk dış politikası özellikleri ve belirtilen dönemdeki Türk-Arap ilişkileri tek parti dönemi ilişkileri başlığı altında; çok partili hayata geçiş dönemi Türkiye-Suudi Arabistan ilişkileri başlığı altında ise Adnan Menderes dönemi, 1960-1980 dönemi ve 1980 sonrası dış politika özellikleri ve Türk-Arap ilişkileri incelenmiş, Türk dış politikasında yaşanmış önemli olaylar ve belirtilen dönemlerdeki Türk-Arap ilişkileri ele alınmış ve okuyucuya sunulmuştur.

Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren Batı kimliği ve Batı bağlantısı Türk dış siyasetinin en önemli unsuru iken özellikle 2002 ve günümüze kadarki süreci kapsayan dönemde İslam'ın ve Müslüman kimliğin Türk dış politikasında önemli bir unsur olarak ortaya çıkmasıyla Türkiye hem Orta Doğu ve İslam ülkeleri ile daha fazla ilgilenmeye başlamış, bu ülkelerde gördüğü kabul artmış hem de iki ülke ilişkileri genel itibari ile gelişim göstermiştir. 2002'de iktidara gelen AK Parti Orta Doğu'da aktif şekilde uyguladığı dış politika sayesinde Orta Doğu'da bulunan devletler ile ilişkiler iyi yönde gelişmiş, Orta Doğu'nun yeri ve önemi giderek artmıştır. Batı devletlerine karşı güvenini kaybetmeye başlamış olan Suudi Arabistan ise bu dönemde AK Parti iktidarındaki Türkiye'yi bir yatırım bölgesi olarak görmeye başlamıştır. İki ülke liderlerinin karşılıklı ziyaretleri sonucunda Orta Doğu siyasetinde pozitif karşılanacak kararlar alınmıştır. İki ülkenin dostluğunun bölgede de olumlu yönde etki uyandırdığını söyleyebiliriz. Aynı zamanda Türkiye'nin Suudi Arabistan ile ilişkilerinin AK Parti iktidarı döneminde daha etkili olmasını Türk dış politikasında yaşanan dönüşüm olarak ifade edebiliriz.

İki ülke liderleri birçok antlaşmaya imza atmış, kararlarıyla ülkelerinde ve dünyada ekonomik, siyasi, kültürel, sosyal ve turizm alanlarında gelişim sağlanmasına katkıda bulunmuşlardır. Orta Doğu bölgesi ülkeleri olduğundan dolayı iki ülke arasında bölgesel olarak bazı anlaşmazlıklar söz konusu olsa da genel itibari ile diyaloglar bir saygı zemininde sürdürülmüştür. İki ülke ilişkilerini etkileyen birçok faktörden bahsedebiliriz. Bunları; "İran İslam devrimi, İran-İrak savaşı, Soğuk Savaş'ın sona ermesi, Avrupa Birliği'ne katılım süreci ve karşılaşılan sorunlar, Afganistan'ın işgali, Türk iç siyasetinde yaşanan gelişmeler, 2003 Irak işgali, İran'ın bölgesel etkisinin artışı ve Arap Baharı süreci, PKK terör örgütü ile mücadele" şeklinde sıralayabiliriz. Mısır'da meydana gelmiş olan darbede iki ülke hükümetleri karşıt pozisyonlar almış bu durum da ilişkilerde gerilime yol açmıştır. Mısır konusunda farklı görüş ve tutum sergilense de üsluplar dengeli bir şekilde kullanılıp diyaloglar uygun zeminde gerçekleştiği için bu sorunun diplomatik bir krize dönüşmesine izin verilmemiştir. Mısır Devlet Başkanı Muhammed Mursi'nin gerçekleşmiş olan bir darbeye devrilmesi Suudi Arabistan Hükümeti tarafından sevinçle karşılanmış Türkiye ise bu durumdan rahatsızlık duymuştur. Suudi yönetimi askeri yönetime birçok kanaldan destek çıkmış, Türkiye yeni yönetimi tanımadığını ifade ederek Müslüman Kardeşlerin darbe karşıtı gösterilerine destek vermiştir. Suudi Arabistan Müslüman Kardeşleri bir tehdit unsuru olarak gördüğünden dolayı bu örgütün Türkiye tarafından destekleniyor olması ilişkilerde itimatsızlığa sebep olmuştur.

Kral Abdullah'ın 2015 yılında vefat etmesi ile yerine Veliaht Prens Selman geçmiştir. Prens Selman'ın uygulamış olduğu politikalar ile iki ülke ilişkilerinin Kral Abdullah dönemindeki canlılığını devam ettiremediği çalışmamızda okuyucuya sunulmuştur.

2018 yılında yaşanan Kaşıkçı cinayeti ise ilişkilerde gerilime sebep olmuştur. Türkiye'nin belgeleri açığa çıkartması ve Veliaht Prens'in cinayete dair sorumluluğu üstlenmesi, 2020 yılında Suudi Arabistan'ın Türk ürünlerine boykot uygulamaya başlaması yine aynı yıl Covid-19 salgın döneminden dolayı yasaklanmış olan Hac ve Umre ziyaretleri içlerinde Türkiye olmak üzere dört ülkenin dışında tüm vatandaşlara açılmış fakat Türk ziyaretçilere yasağın devam etmiş olması Türkiye'yi yeni politikalar uygulamaya sevk etmiştir. Uygulanan yeni politikaya göre 2022 Nisan ayında Kaşıkçı dosyasının Suudi Arabistan adli makamlarına devredildiği ifade edilmiştir. Kaşıkçı cinayeti ile gerginleşen Suudi Arabistan ile ilişkiler son dönemde yeniden bir canlanma dönemine girmiş, samimiyet ve kardeşlik ortamında ikili ilişkilerde yeni bir iş birliği döneminin başladığı ve bu yönde adımların atılacağı vurgusu yapılmıştır.

Sonuç olarak Suudi Arabistan devleti ile Türkiye Cumhuriyeti devleti arasında bugüne kadar gelmiş olan çeşitli ilişkiler ve bu ilişkilerin uluslararası disiplinde analiz konusu olması bizlere Orta Doğu siyasetini belirlemede iki ülke ilişkilerinin ne kadar önem arz ettiğini göstermektedir. Bu noktada öncelikle anılan ilişkinin ülkelerin siyasal kurumlarının dış politika analizine etkisinin bilinmesi çok önemlidir. Bu çalışma Türkiye ve Suudi Arabistan ilişkilerinde yıllar içerisinde inişli çıkışlı bir ilişki olduğunu gözler önüne serse de genel itibari ile aynı coğrafyada bulunuyor olmaları ve Orta Doğu coğrafyasının iki önemli ülkesi konumunda olmalarından dolayı ilişkilerde orta yolu bulma zorunluluğu doğurmuş olması ve buna göre de bir politika uygulanması gerekliliğini ortaya çıkarmıştır.

Etik Kurul İzni

Bu çalışma etik kurul izni gerektiren bir çalışma grubunda yer almamaktadır.

Katkı Oranı Beyanı

Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamış olduklarını beyan eder.

Çıkar Çatışması Beyanı

Yazarlar aralarında herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan eder.

Kaynakça

- ACCA Web Sitesi (2021). Climate-related disclosures and investor focus. <http://accaglobal.com/my/en/student/exam-support-resources/professional-exams-study-resources/strategic-business-reporting/technical-articles/climate.html> (Erişim tarihi: 15.04.2022)
- Ahmad, F. M. (2017). Beyond the horizon: Corporate reporting on climate change. <https://www.c2es.org/wp-content/uploads/2017/09/beyond-horizon-corporate-reporting-climate-change.pdf> (Erişim tarihi: 12.04.2022)
- Akçapa, M. (2021). Arap Baharı öncesi Filistin'in içsel dinamikleri bağlamında Türkiye'nin Filistin meselesine yaklaşımı. *Uluslararası İlişkiler ve Diplomasi Dergisi*, 4(1), 40.
- Akgündüz, M. (2005). Surre-i Hümayun geleneği ve İslam toplumunu kaynaştırmadaki rolü. *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 22, 113.
- Akın, F. (2017). İkinci Dünya Savaşı sonrası yenedünya düzeni ve Türkiye. *İş ve Hayat Dergisi*, 3(5), 119.
- Altunbaş, İ. (2019). *Şerif Hüseyin isyanı* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Anadolu Ajansı (2015, Ocak 24). *Kral Abdullah için bir günlük yas*. <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/kral-abdullah-icin-bir-gunluk-yas/81165/> (Erişim Tarihi:17.06.2022)
- Anadolu Ajansı (2022, Haziran 22). *Türkiye-Suudi Arabistan ilişkilerinin tarihi seyri*. <https://www.aa.com.tr/tr/gundem/turkiye-suudi-arabistan-iliskilerinin-tarihi-seyri/2619781/> (Erişim Tarihi: 10.09.2022)
- Anderson, N. (2019, Kasım). *IFRS Standards and climate-related disclosures*. IFRS in Brief. <https://cdn.ifrs.org/-/media/feature/news/2019/november/in-brief-climate-change-nick-anderson.pdf>
- Anık, M. (2012). Çokkültürcülük ve Osmanlı Devleti. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 27, 125-126.
- Aras, G. (2021, Temmuz 1). *Stratejik odak ve geleceğe yönelim başkanının mesajı*. ERTA E-Bülten.
- Asal, U. Y. (2018). Dış politika kurgusu sürecinde yeni güvenlik yaklaşımı: Türk dış politikasına yansımalar. *Bitlis Eren Üniversitesi Akademik İzdüşüm Dergisi*, 3(1), 38.
- Ataman, M. (2006). *Ortadoğu yıllığı 2005*. İçinde K. İnat & A. Balcı (Eds.), Suudi Arabistan (ss. 196). Nobel Akademik.
- Ataman, M. (2008). *Ortadoğu yıllığı 2006*. İçinde K. İnat & M. Ataman (Eds.), Suudi Arabistan (ss. 229-230). Nobel Akademik.
- Ataman, M. (2009). Türkiye-Suudi Arabistan ilişkileri: Temkinli ilişkilerden çok-taraflı birlikteliğe. *Ortadoğu Analiz Dergisi*, 1(9), 74-80.
- Ataman, M. (2011). *Ortadoğu yıllığı 2010*. İçinde K. İnat & M. Ataman (Eds.), Suudi Arabistan (ss. 214-216). Açılım Kitap.
- Ataman, M. (2016). *Ortadoğu yıllığı 2015*. İçinde K. İnat & M. Ataman (Eds.), Suudi Arabistan (ss. 155-157). Açılım Kitap.

- Ayhan, V. (2010). Geçmişten geleceğe Türkiye-Suudi Arabistan ilişkileri. *Ortadoğu Analiz Dergisi*, 2(23), 31.
- Aytepe, O. (2002). Yeni belgelerin ışığında halifeliliğin kaldırılması ve hanedan üyelerinin yurtdışına çıkarılmaları. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 8(29), 16.
- Balcı, A. (2012). Türkiye'nin coğrafi konum özelliklerini tasvire dayalı etkinliklerle öğretmeye yönelik nitel bir araştırma. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 26, 223.
- Balcı, A. (2021). *Türkiye dış politikası: İlkeler, aktörler, uygulamalar*. Alfa Yayınları.
- Bayraktar, B. (2015). *Atatürk'ün Ortadoğu politikası*. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları.
- BBC (2007, Mart 28). *Arap Birliği'nde Orta Doğu zirvesi*. https://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2007/03/070328_mideast.shtml Erişim (Tarihi:10.09.2022).
- BBC (2018, Ekim 24). *Cemal Kaşıkçı olayı: Suudi gazeteciye ne oldu? 2 Ekim'den bu yana neler yaşandı?* <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-45813519/> (Erişim Tarihi:10.09.2022).
- BBC (2022, Nisan 7). *Kaşıkçı cinayetini dünyaya duyuran Türkiye, davayı Suudi Arabistan'a devretme noktasına nasıl geldi?* <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-61021439/> (Erişim Tarihi:10.09.2022).
- Bostancı, M. & Karaca, E. (2018). Bağdat Paketi'na etkisi bakımından 1958 Irak askeri darbesi. *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 14(27), 123-154.
- Bostancı, M. (2013a). *Suudi Arabistan Devleti'nin kuruluşu ve Türkiye-Suudi Arabistan ilişkileri (1926-1990)* (Yayımlanmamış doktora tezi). Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bostancı, M. (2013b). Türk-Arap ilişkilerine etkisi bakımından Bağdat Paketi. *Akademik Bakış Dergisi*, 7(13), 182.
- Bostancı, M. (2014). Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nin Hicaz'da hâkimiyet mücadelesi. *Gazi Akademik Bakış Dergisi*, 7(14), 117.
- Bostancı, M. (2016a). Türkiye'nin Orta Doğu siyasetine etkisi bakımından 1957 Türkiye-Suriye krizi. *Yeni Türkiye*, (84), 603-611.
- Bostancı, M. (2016b). Türk-Suudi ilişkilerine katkısı bakımından Turgut Özal'ın Suudi Arabistan ziyareti (16-20 Mart 1985). *Yeni Türkiye Dergisi*, 85, 651-662.
- Bostancı, M. (2017). Türk-Suud ilişkilerine katkısı bakımından Cumhurbaşkanı Kenan Evren'in Suudi Arabistan ziyareti (21-24 Şubat 1984). *Sosyal Bilimler Metinleri Dergisi*, 108-109.
- Bostancı, M. (2020). Türkiye-Suudi Arabistan ilişkileri (1926-1990). TTK Yayınları.
- Bozkaya, K. (2012). Türk dış politikasını şekillendiren faktörler. *Kocaeli*.
- Bozkurt, G. (2003). Atatürk dönemi Türk dış politikası. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 19(2), 917-923.
- Bölükbaşı, Y. Z. (2016). *Dış politika yapım sürecinde milliyetçiliğin rolü: AK Parti örneği* (Yayımlanmamış doktora tezi). Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Büyükcoşkun, K. (1991). *Arabistan*. İçinde İslam Ansiklopedisi. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Cengil, M. & Aydın, A. R. (2014). IŞİD (Irak Şam İslam Devleti): Psikopolitik ve teolojik bir değerlendirme. *İğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6, 53.

- Çağlar, G. (2000). Atatürk dönemi Türk dış politikasının temel ilkeleri. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 15, 321.
- Çakırca, B. (2021). Neoklasik realizmin dış politikayı açıklama gücü. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(1), 233.
- Çelik, H. & Özgöker, U. (2020). Johnson mektubundan Trump mektubuna Türkiye ABD ilişkileri. *Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi*, 8(1), 61.
- Çetin, E. (2010). Türk basınına göre Hicaz demiryolu (1900-1918). *History Studies, International Journey of History*, Ortadoğu Özel Sayısı, 108-114.
- Daban, C. (2016). Uluslararası ilişkilerde siyasal aktörler, bürokrasi ve jeopolitik bağlamında diplomasi: Türkiye Cumhuriyeti örneği. *Bitlis Eren Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Akademik İzdüşüm Dergisi*, 2(2), 23.
- Daban, C. (2017). Turgut Özal dönemi Türkiye dış politikası. *Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 17(33), 88.
- Demir, E. (2016). Devleti nitelendirme aracı olarak İslam'ın kabulü: Suudi Arabistan ve İran örneği. *Marmara Üniversitesi Ortadoğu ve İslam Ülkeleri Araştırmaları Enstitüsü*, 7.
- Demiray, M. (2002). *Özal dönemi Türk dış politikasının temel anlayışları*. İçinde Türkler Ansiklopedisi (ss. 294-295). Yeni Türkiye Yayınları.
- Diriöz, A. O. (2012). Suudi Arabistan dış politikası ve bölge ülkeleri ile ilişkileri. *Ortadoğu Analiz Dergisi*, 4(39), 95-98.
- Doğru, D. (2001). I. Dünya Harbi sırasında Şerif Hüseyin'in siyasi faaliyetleri. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(2), 53.
- Duran, H. & Karaca, A. (2011). Tek parti dönemi Türk-Arap ilişkileri. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 16(3), 205.
- Dursun, S. (2008). Türkiye'nin güvenlik algılamasındaki değişim: 12 Eylül 1980 askeri müdahalesi sonrası dönem. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 7(16), 422.
- Efegil, E. (2013). Suudi Arabistan'ın dış politikasını şekillendiren faktörler. *Ortadoğu Analiz Dergisi*, 5(53), 105-107.
- Efegil, E. (2018). *Dış politika analizi (Ders notları)*. Gündoğan Yayınları.
- Emek, F. A. (2014). *1958-1974 yılları arasında Kıbrıs'ta yerel basında Rum mezalimi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Erboğa, A. (2018). *Ak Parti'nin 15 yılı-Dış politika*. İçinde K. İnät, A. Aslan & B. Duran (Eds.). Seta Yayınları.
- Ertan, M. (2021). Türkiye'de siyasal merkezin dönüşümü: 1990'larda merkez sağın bölünmesi ve düşüşü. *Mülkiye Dergisi*, 45(4), 963.
- Eser, B., Demirkıran, Özlem. & Çiçek, Eda. (2011). I. Dünya Savaşı sonrasında Türk siyasasının liberalleşmesi bağlamında Türk-Amerikan ittifakının ortaya çıkışı: Batı bloğuna geçiş. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14, 18.

- Fırat, M. M. (2004). Helsinki zirvesinden günümüze AB-Türkiye ilişkileri çerçevesinde Kıbrıs gelişmeleri. *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, 4(1), 53.
- Gaytancıoğlu, K. (2009). Türkiye'nin Avrupa Ekonomik Topluluğu'na üyelik başvurusunun basına yansımaları. *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, 8(2), 49.
- Gemuhluoğlu, V. S. (2003). *Türk dış politikası açısından Küba füze krizi bağlamında Türkiye'deki Jüpiter füzelerinin sökülmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Gözen, R. (2002). *Türkiye'nin Ortadoğu politikası: Gelişimi ve etkenleri*. İçinde Türkler ansiklopedisi. Yeni Türkiye Yayınları.
- Gözen, R. (2009). *İmparatorluktan küresel aktörlüğe Türkiye'nin dış politikası*. Palme Yayıncılık.
- Güder, S. & Mercan, M. H. (2012). 2000 sonrası Türk dış politikasının temel parametreleri ve Orta Doğu politikası. *İnsan ve Toplum Dergisi*, 2(3), 58-59.
- Gülsoy, U. (1993). *Hicaz demiryolu*. Eren Yayınları.
- Hürriyet Gazetesi (2006, Ağustos 8). *40 yıl sonra ilk ziyaret*. <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/40-yil-sonra-ilk-ziyaret-4886590/> (Erişim Tarihi: 17.08.2022).
- Işık, S. (2011). *Balkan Antantı, Balkan Paketi ve Türkiye* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- İlyas, A. & Turan, O. (2012). İnönü dönemi Türk dış politikası. *Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Dergisi*, 1(1), 319.
- İrgin U. T. & El Abidin, M. Z. (2017). Hicaz Demiryolu genel müdürlük binası/ Hicaz Demiryolu Müdüriyyet-i 'Umûmiyyesi binası projesi özgün çizimleri üzerinden bir okuma. *Megaron Dergisi*, 12(4), 573.
- Kalaycı, R. (2017). *Uluslararası sistemin, siyasal kültürün ve rejimin/devlet yapısının dış politikaya etkileri: İran, Mısır, Suudi Arabistan, Türkiye*. Gündoğan Yayınları.
- Karadağ, İ. (2006). *Türkiye-Suudi Arabistan ticari ilişkileri* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi Ortadoğu Araştırma Enstitüsü.
- Kardaş, Ş. (2013). *Türkiye ve Arap Baharı: Türkiye'nin Ortadoğu politikasındaki değişiklikler*. Hazar Strateji Enstitüsü Bahar Raporu.
- Kaya, E. (2015). Dış politika değişimi: AKP dönemi Türk dış politikası. *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(12), 89.
- Keleşyılmaz, V. (1998). Belgelerle Türkiye'nin Birinci Dünya Savaşı'na giriş süreci. *Erdem Dergisi*, 11(31), 139.
- Köse, İ. (2018). *Büyük oyun 'un küçük aktörü-Şerif Hüseyin*. Kronik Kitap.
- Kurşun, Z. (2009). *Tarih Suudi Arabistan*. İçinde, İslam Ansiklopedisi. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Kürekli, R. (2010). Kürekli, R. (2010). *Hicaz Demiryolu'nun Akdeniz'e açılması ile yaşanan sosyo-ekonomik dönüşüm: Hayfa Kazası örneği*. *History Studies* (13094688), 2(3).

- McMeekin, S. (2012). *The Berlin-Baghdad Express (Berlin-Bağdat Ekspresi) Almanya'nın Dünya hâkimiyeti mücadelesi ve Osmanlı İmparatorluğu 1898-1918*. Picus Yayınları.
- Nizamoğlu, Y. (2013). 1917 yılında Hicaz cephesi: Arap isyanının yayılması ve Medine'nin tahliyesi programı. *Bilig / Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, 66, 124.
- Oran, B. (2001). *Türk dış politikası-Cilt 1 (1919-1980)*. İletişim Yayıncılık.
- Özer, A. (2009). Avrupa Birliği'ne tam üyeliğin eşliğinde Türkiye. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 16(1), 90-91.
- Özev, M. H. (2016). Siyasi ekonomik çıkarlar ve kimlik politikaları çerçevesinde 1929-2015 arası Türkiye-Suudi Arabistan ilişkileri. *Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi*, 2(2), 11-24.
- Özler, B. (2014). Müttefik krallar ve stratejik müttefik: Türkiye ve Suudi Arabistan yakınlaşması. *Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkiye Arap Ülkeleri İlişkileri Dersi*, 13.
- Öztop, M. (2019). Suudi Arabistan dış politikasında Muhammed Bin Selman'ın "Bumerang" etkisi. *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi*, 6(1), 203.
- Öztürk, M. (2010). Arap ülkelerinde Osmanlı idaresi. *History Studies (13094688)*, 2(3).
- Öztürk, M. (2017). *Suudi Arabistan ve Türkiye ticari ilişkileri (2000 – 2015)* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi Orta Doğu ve İslam Ülkeleri Araştırmaları Enstitüsü.
- Sarıçoban, G. (2020). İkinci Dünya Savaşı döneminde (1939-1945) Türk dış politikası. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 24(4), 1761-1762.
- Saygı, T. (2015). Lozan Antlaşması'nda Musul sorunu ve Hatay meselesi. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(10), 164.
- Sinkaya, B. (2011). Geçmişten günümüze Türkiye'nin Ortadoğu politikası ve Batı etkisi. *Adam Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(1), 90.
- Sonyel, S. R. (1987). Albay T.E. Lawrence, Haşimi Araplarını Osmanlı İmparatorluğuna karşı ayaklanmaları için nasıl aldattı (İngiliz gizli belgelerine göre). *Belleten Dergisi*, 51(199), 53.
- Şihmantepe, A. (2016). *Türkiye'de dış politika krizlerinde karar alıcının operasyonel kodları: Süleyman Demirel örneği* (Yayımlanmamış doktora tezi). Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Tarcan, B. H., Akgüller, H. & Işık, K. (2018). Ahmet Davutoğlu dönemi Türk dış politikası. *Econder Uluslararası Akademik Dergisi*, 2(2), 256.
- Taşdemir, F. (2016). Devlet merkezli Uluslararası Hukuk sistemi ve Devlet dışı silahlı aktörler. *Erciyes Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 11(2), 88.
- Tatlıdil, D. (2013). *Askeri hükümetler döneminde Türk dış politikası (1960-1983)* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Tekerek, M. (2015). Cumhurbaşkanı İsmet İnönü ve müstakil grup. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 57, 149.
- Telci, İ.N. (2018). Cemal Kaşıkçı cinayeti ve Ortadoğu siyasetinin geleceği. *Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları (SETA) Vakfı Dergisi*, 259, 7.

- Topçu, İ. & Akılmak Topçu, S. (2017). Adnan Menderes'in yargılanması ve idamı. *Akademik Bakış Dergisi*, 61, 75.
- TUİK (2021). Tüketici fiyat endeksi-Aralık 2021. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Tuketici-Fiyat-Endeksi-Aralik-2021-45789/> (Erişim Tarihi: 08.09.2022).
- Uza, K. (2020). *Türk dış politikasında Türkiye Maarif Vakfı ve Doğu Afrika'daki faaliyetleri* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yalçınkaya, A. (2006). *Kafkasya' da siyasi gelişmeler etnik düğümünden küresel kördüğümüne*. Lalezar Yayınları.
- Yalvaç, F. (2012). Yalvaç, F. (2012). Strategic depth or hegemonic depth? A critical realist analysis of Turkey's position in the world system. *International Relations*, 26(2), 165-180.
- Yavuz, H. (1997). "Arabistan". İçinde, İslam Ansiklopedisi Cilt 15. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Yenikeçeci, M. (2020). *Dış politika analizinde neo klasik realist yaklaşım: Türkiye'nin Suriye politikası* (Yayımlanmamış doktora tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yılmaz, F. (2020). Yavuz Sultan Selim dönemi Hilafet Telakkisi. *Journal of Analytic Divinity International Refereed Journal*, 4(2), 56-57.
- Yılmaz, G. (2006). *Türkiye Cumhuriyeti Hükümetleri programlarında dış politika (1920-1980)* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yılmaz, G. (2019). *Milli Şef dönemi Türk-Arap ilişkileri (1938-1950)* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Hacı Bektaş Veli Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yılmaz, H. (2016). Adnan Menderes dönemi Türkiye Ortadoğu ilişkileri. *Birey ve Toplum Dergisi*, 205-225.
- Yurteri, H. (2019). AK Parti dönemi Türk dış politikasında Cumhurbaşkanlarının rolü. *Ortadoğu Etütleri Dergisi*, 11(1), 185.
- Yücel, İ. (2017). Fransız belgelerinde son Halife Abdülmecid ve Türkiye'de hilafetin kaldırılması. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 61, 486.

